

Полтава, 1903 рік

ПЕРЕД ПАМ'ЯТНИКОМ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

Полтава, 2003 рік

Мов діти біля свого батька, гуртуємося ми цього лагідного передосіннього дня біля пам'ятника Великому Полтавцю, який є початком днів пошанування Котляревського. Утілений у бронзу і камінь, Поет завжди залишається живим. Сто років тому, коли цей монумент постав перед людьми, Микола Вороний писав: «Він між нами тепер! Він зібрав нас усіх!» Ці знаменні слова й сьогодні звучать по-сучасному.

Так, Котляревський живий, бо живе наше рідне українське Слово, якому він дав могутні крила. На цих крилах тримається воно і сьогодні, хоча ламали їх імперські вітри, ламають і сьогодні чужі і свої вороги так тяжко здобутої Незалежності.

Колись Тарас Шевченко поставив рідне слово на сторожі гідності свого народу, гнівно картаючи рабське плазування перед сусідами. Та першим, хто поставив це слово на сторожі «рабів отих німих», був Іван Котляревський. Панас Мирний, який назвав поета високим словом «МИСЛИВИЙ», як ніхто інший, розумів значення творчості Котляревського і тому як до живого звертався із закликом стояти отут вічно і нагадувати кожному українцеві, хто він є і як мусить ставитися до України. Це те, про що скаже згодом Шевченко: «Немає другої України, Немає другої Дніпра!» І він стоїть отут уже сто років і буде стояти в обороні свого народу вічно

— «поки сонце з неба сяє».

Майже на одній просторовій лінії стоять з обох боків Котляревського два чужі монументи: колона Слави (для України — трагічного безслав'я) і пам'ятник вождя пролетаріату. Разом же відрізняється від московських монументів пам'ятник Котляревському. У художніх образах його, у рисах погруддя і обличчя поета явно виражена українська душа: гідність, доброзичливість (а не агресивність, м'якість характеру), відчуття ліричної натури. Цей пам'ятник — мов сама наша мова, і хоч поет бронзовий, а здається: промовляє до нас живим словом, закликає не здаватися в нашій одвічній недолі. Котляревський, а не пам'ятник слави «Русского оружия» є емблемою Полтави, її символічним знаком,

хоча, на жаль, це ще не всі зрозуміли.

Минуло століття від найбільшого свята того часу — народного пошанування Котляревського. За цей період відбулося

багато змін. Прийшла Весна і в Україні. Полтава теж оновлюється, готується принаймні зовнішнім виглядом европеїзуватися. Відрадно бачити ці зміни. Але треба дбати і про збереження історичної пам'яті, про розвиток духовної, глибинної, а не поверхової, головне ж, національної духом культури. Тут нам треба дослухатися голосу Котляревського, Шевченка. Увічнення видатних уродженців Полтави, Полтавщини — ця проблема все ще попереду. Усе ще панує страх перед іменами гетьмана Мазепи, котрий під стінами Полтави став на прохання московського царя, вірного сина України — Симона Петлюри, багатьох інших. Минуло 12 років Незалежності, а наші старовинні вулиці, як і за советчини, прикрашають таблички з іменами зайд — Менжинського, Фрунзе, Халтуріна, Леніна, Куйбишева... Який стосунок мають вони до історії Полтави, до нашого культурного минулого? Усі вони з тієї братії, яка мордувала український народ голодом, репресія-

ми, яка створила ганебний образ колгоспного раба. Хто вимете сміття з нашої хати?

Віковий відтінок швидкоплинного часу не применшив, а ще більше вивершив славу Івана Котляревського. Незрушно стоїть він перед новими поколіннями і запитально зазирає в очі: куди підете далі? Якою дорогою? Не помиліться!

У 1969 році, коли Полтава відзначала 200-річчя від народження свого великого поета, були ще люди, котрі пам'ятали день відкриття цього пам'ятника. Сьогодні їх уже немає. Але голос Котляревського, як і за сто років до них, так і тепер доходить до нас, він збирає нас усіх на раду-пораду, ми озиваємося на його поклик. Так говорив Микола Вороний, так говоримо і ми сьогодні.

Котляревський — з Полтавою! Полтава — з Котляревським! Ми — з Україною і Котляревським. Так буде через сто років і вічно!

Петро РОТАЧ

СКІЛЬКИ КОШТУЄ УКРАЇНСЬКА ШКОЛА № 36 У ДОНЕЦЬКУ?

1 вересня кілька вітчизняних телеканалів показало відеорепортаж про те, що в Білорусі закрили гуманітарний ліцей — останню в цій державі школу з національною мовою навчання. Коментатори унікалі будь-яких аналогій з українською ситуацією — а даремно. У День знань — 1 вересня 2003 року — в Донецьку фактично перестала існувати українська загальноосвітня школа № 36. Дітям, батькам, учителям і пред-

ставникам громадськості не дозволили переступити шкільний поріг, не дозволили підключити радіоапаратуру, аби прозвучав Державний Гімн України, і вони, точнісінько так, як і їхні мінські брати (!) мусили відзначати початок навчального року під відкритим небом на спортивному майданчику.

Ні, таки даремно наші телевізійники не побували в Донецьку, — вітчизняний сюжет був значно крутіший від біло-

русського: голова Ленінського райвиконкому м. Донецька Тамара Єгоренко, як свідчать очевидці, просто за рогом школи перехоплювала дітей, садовила їх у машину і відвозила в школу № 45 — звисно ж, із російською мовою навчання. За порядком (чи — кричущим безпорядком) пильно стежила міліція та «шефи» — охорона Донецького металургійного заводу. Ось так реалізується конституційне право на навчання держав-

Б'ЄМО НА СПОЛОХ!

ною мовою на батьківщині Прем'єр-міністра України В. Ф. Януковича — одного з претендентів на пост Гаранта Конституції.

Як і все хороше, погане також має свою історію і своє коріння. 1 січня 2000 року закінчився десятирічний термін для запровадження української мови в усі сфери життя на Донеччині — термін, який визначався Законом України «Про мови в Україні» та іншими державними документами, прийнятими на утвердження української мови як державної, зокрема в освіті.

Закінчення на с. 7

Богуслав
проти
Шевченка

стор. 3

У Народ-
ному домі —
корчма?

стор. 4

Палом-
ництво
в Полтаву

стор. 8—9

Устами
неложними

стор. 15

Минулого місяця в Тернопільському кафедральному соборі та на Березовицькому цвинтарі поминали археолога, літератора-просвітянина, мистецтвознавця Ігоря Герету. Приїхали друзі з Києва, Львова, Рівного... Біля щойно відкритого пам'ятника, автор якого — лауреат Національної премії імені Т. Г. Шевченка Ярослав Мотика, згадувалося, як ще рік тому, сповнений прекрасних задумів, добродій Герета ділився ними з побратимами. Він завжди щиро вболівав за результативність нашої спільної справи.

опубліковано тільки нещодавно, зокрема й оригінальну книжку поезії та прози “Скибка неба”.

Значною була й громадська робота І. Герети. Так, у 1978 р. він заснував при картинній галереї мистецький клуб із конспіративною назвою “Золотий вересень”, який діяв до 1985 р. і певного часу був репресований. У 1988 р. став співзасновником першої в Тернополі опозиційної організації “Тернове поле” й Товариства української мови, у 1989 р. — Товариства “Меморіал”, у 1991 р. — художньої премії імені М. Бойчука та Інституту національного відродження України, у 1992 р. — катери української культури в Тернопільській вищій духовній семінарії ім. Йосипа Сліпого, у 1993 р. — стипендії ім. М. Литвина для студентів-бандуристів із Тернопільщини тощо. У 1989 р. І. Герету було обрано членом Проводу Тернопільської крайової організації Народного Руху України, а згодом — членом її Великої ради. Він був депутатом обласної ради, головою комісії з питань культури й духовного відродження.

На знімку, що публікується, Ігор Герета — у колі найближчих друзів. Стоять (зліва направо) художники Ярослав і Ярослава Мотики, народний депутат України Ярослав Кендзьор із дружиною, сидять: Любомир і Марія Крупі та автор цих рядків. Ігор, як завжди, у центрі. Немов беркут, який обіймає нас, думаючи про вічне.

Микола ЛИТВИН

Є постаті, які немов своєю природою очолюють великі справи. Ігор Герета — саме такий. Він не мав нічого особистого, а тільки велику справу — вести за собою. А цей мезний добродушний великий і не цурався звичайної чорної роботи, був неабияким організатором, а головне — любив доводити розпочату справу до логічного завершення. Мені завжди не вистачало його — доброго друга й порадника, який умів підставити своє плече в найскрутнішу мить. Щоправда, залишилися з нами пам'ятні статті та конкретні справи Ігоря Герети.

Здобувши вищу історичну освіту в Чернівецькому університеті, 1962 року працював на різних наукових посадах у Тернопільському краєзнавчому музеї. Після шестимісячного слідства засуджений у 1966 році за антирадянську діяльність, спрямовану на відновлення незалежної Української держави, на п'ять років тюремного ув'язнення умовно. Аж до розпаду Радянського Союзу перебу-

БЕРКУТ ПОДІЛЬСЬКИХ ВЕРХОВИН

вав під жорстким наглядом органів держбезпеки та партапарату, і все ж використовував навіть найменшу можливість для наукової та громадської роботи.

Тоталітаризм унеможлилював національний розвій, але й за цих умов Ігор Герета вишукував шляхи утвердження української культури. Він був одним із фундаторів та автором експозиції музеїв С. Крушельницької (1963 р.), В. Гнатюка (1969 р.), Картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею (тепер — обласний художній музей, 1978 р.), про які видав у видавництві “Каменяр” нариси (про музей Гнатюка спільно з О. Черемин-

ським), заснував музей Леся Курбаса у Старому Скалаті 1987 р., за який боровся протягом двадцяти років, аж до останніх днів.

Уже в незалежній Україні вчений активно працював над створенням музеїв — Патріарха Йосипа Сліпого у с. Задристь, політв'язнів у казематах Тернопільського КДБ, сучасного українського мистецтва на Медовій. Розбудовував засади першого археологічного музею-парку у с. Чернелів-Руський Тернопільського району. У 1993—1994 роках виставка творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва із його збірки “Мистецтво друзів” експонувалася в Тернополі та Львові.

Як археолог, І. Герета відкрив сотні археологічних пам'яток та вів дослідження майже двадцятьох. Найбільше його досягнення — розкопки могильника черняхівської культури III—IV ст. у с. Чернелів-Руський, який має європейське значення. Матеріали з цього могильника, а також із могильника в с. Романівка, експонуються на міжнародній виставці в Німеччині (її подальший маршрут: Норвегія, Франція, Італія, Японія).

У 1980—1981 роках учений став співавтором трьох академічних монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття й Волині, співавтором історичних нарисів

про Тербовлю (1971 р.), Бережани (1979, 1980 рр.) і Чортків (1985 р.), а також автором видань про художників І. Хворостецького, І. Марчука, Я. Омеляна (1993 р.) і співавтором видання “Художники Тернопільщини” (1994 р.). Опублікував близько 100 статей в енциклопедіях, збірниках та журналах України, Канади, Росії, Сербії, Словаччини, Польщі та близько 700 газетних статей і заміток.

Ігор Герета був редактором або рецензентом майже двадцяти видань Інституту національного відродження України, членом редакцій та редколегій кількох збірників та журналів. А деякі його літературні твори

Народилася Лідія Костянтинівна в місті Дарниця (тепер це район Києва) 5 квітня 1923 року в родині службовців. Батько — інженер-будівельник, мати — вчителька. 1934 року родина Білецьких переїхала до Києва, оскільки батько працював на будівництві київського мосту. По закінченні середньої школи № 7 Лідія Костянтинівна навчалася у музично-драматичній консерваторії, яку очолював син Миколи Лисенка Остап. Під час війни вона працювала в редакціях газет “Київська правда” та “Література і мистецтво” (тепер “Культура і життя”). З 1944 року і до останніх днів життя Білецької було пов'язане з інститутом театального мистецтва

«ЧИМ БІЛЬШЕ ВИ ВІД СЕРЦЯ ВІДРИВАЄТЕ...»

Цього року виповнилося б 80 років видатному педагогу, професору, заслуженому діячу мистецтв України Лідії Костянтинівні Білецькій, добре відомій у великій театральній родині. Вона є автором багатьох статей та наукових праць, зокрема, “40 років українському радянському театру”, “Видатні діячі українського радянського театру”, “Шевченко і театр”, “Леся Українка і театр”, “Мистецтво життєвої правди”. До 100-річчя заснування театру корифеїв” та ін. У Київському державному інституті театального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого вона викладала історію українського театру й театру народів СРСР. Театральне життя ХХ століття цікавило її найбільше — колектив будь-якого театру вважав за честь запросити для огляду власної творчості Лідію Костянтинівну. А Хутір Надія, що на Кіровоградщині, був місцем її паломництва, куди вона приїздила зі студентами та колегами майже щороку.

ім. І. К. Карпенка-Карого: аспірантура, захист кандидатської дисертації, присвоєння їй звання доцента, професора та, нарешті, заслуженого діяча мистецтв України.

35 років Лідія Костянтинівна була деканом заочного відділення КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого. Але будь-які звання меркнуть у порівнянні з найвищою нагородою — любов'ю та щирим ставленням колег та студентів. Для них вона була найкращим педагогом, Людиною з великої літери, яка опікувалася студентами як своїми дітьми. Не вона вчила їх, а вони вчилися у неї людяності, доброти й професійному ставленню до будь-якої справи. Її дім являє собою родинне те-

атральне гніздо, де місяця вистачало всім, із якого вилітали у велике життя повні наснаги та життєвої мудрості вчорашні студенти.

8 квітня 2003 року в КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого відбувся вечір пам'яті педагога-легенди.

Серед присутніх — однокурсники, учні майстра та сьогоденні студенти інституту. Вів вечір завідувач кафедри театрознавства, професор Анатолій Васильович Поляков. “Ця скромна зала інституту театального мистецтва наповнена енергетикою духу, високого інтелекту та творчості багатьох митців української сцени і театральної педагогіки”, — почав він. Поруч із іменами Леся

Курбаса, Гната Юри, Наталії Ужвій, Амбросія Бучми Анатолій Васильович поставив ім'я Лідії Костянтинівни Білецької. Подібні вечори пам'яті стали вже традиційними. Вони є унікальною можливістю для студентів доторкнутися до минулого, поспілкувавшись із видатними діячами-сучасниками.

Ростислав Пилипчук, Богдан Ступка, Валентина Зимня, Василь Неволов, Лариса Кадирова, Ігор Безгін, Валерій Курбатов, Володимир Горянський — ці імена без звань та регалій відомі не тільки тим, хто зростає та мужніє у родинному колі інституту театального мистецтва, але й далеко поза його межами. Кожний із них пригадав теплі щемливі випадки з минулого. Але кульмінацією вечора став виступ Валерія Курбатова. Його виконання улюблених романсів “найкращого педагога”, а особливо однієї з найтужливіших пісень, виконаної а капела — “Стоїть гора високая” — просто зачарувало всіх присутніх. До речі, студент Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, блискучий скрипаль Олександр Шевченко — єдиний серед її студентів, хто погодився безкоштовно взяти участь у вечорі.

А у фіналі вечора зі словами щирої подяки виступила сестра Лідії Костянтинівни Олена. Саме вона була її вірною супутницею протягом усього життя. Їхній дім і досі називають домом сестер Білецьких, який до сьогодні відкритий для усіх, хто ще не викреслив зі своєї душі Любов, Доброту, Совість і Працездатність.

Людмила ГУРЕНКО, студентка IV курсу КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого

ЖИТЕЙСЬКІ ІСТОРІЇ

Я знав його багато років і часто говорив із ним подумки, уявляв на тихих вуличках степового містечка, де він жив, господарював, добудовував власну хату, іншим людям допомагав — майстер на всі руки, і столяр, і муляр, і, безумовно, водій усіх різновидів автотехніки — від трофейного німецького мотоцикла до купленої вже в останні роки “Ниви” й вантажівок будь-якого взірця. Руки мав золоті і, мабуть, жодній людині не відмовив у допомозі, на яку був здатний. Все життя будувався сам, і людям іншим допомагав будуватися. Воістину його можна було б назвати великим будівничим, коли б не мав іншої слави.

Од згадки про Пилипа Шуляка завжди на душі ставало затишніше. А як у скрутну хвилину згадаєш, то наче аж всі власні клопоти й лиха мізернішають від одного лише спомину — живе командир, працює, ось вранці чи ввечері проходить своїм Ружиним, по своїй землі, серед своїх, і все це надійно, як сонце сходить і заходить, як день починається і закінчується, бо людина живе й разом із нею живе світ, який її оточує, і світ цей швидше такий добрий, ніж лихий... І життя продовжується, що б там не сталося.

Можливо, із першої зустрічі мене вразила певна невідповідність легенди, яка витала над ним, і тим образом, що набрав зримих рис. Але чим далі, то все більше переконувався: скромний, позбавлений щонайменшого честолюбства Пилип Олександрович Шуляк, сільський дядько, ніяк — жодним жестом, учинком, словом не відсторонює від себе легенди, витвореної народною пам'яттю про нього як найхоробрішого партизанського ватажка в краї. Навпаки, почувається в ній звичайно, аж наче байдуже, як у власній хаті: люди знають — не збрешуть, страху ворогам він наганяв, німці проти нього й батальйони висилали, кажуть, куля його не брала, а хто знає, може, й не брала, бо через такі бувальці перейшов, а живий, хоча й контужений, на одне вухо не чує, осколками гранати посічений, але куля таки не взяла. А війна минула — прийшло інше життя, і не нарікав він на нього ніколи, поспішав тільки справи свої нескінченні поробити.

От лише, коли Василя Земляка, побратима бойового й видатного письменника згадував, прикро було командирові, що не встиг він написати книжки про закін, хоча й обіцяв.

— Але ж, хто знає, коли помреш, — наче і тут виправдовував свого друга й засмута тінню лягала на його добре, відкрите, з весни засмагле на степових вітрах обличчя.

— Що ж поробиш, — казав, — тільки Василь Земляк міг написати, бо він усе знав і бачив, а такого письменника, як він, не буде.

Шанував командир Василя Земляка й завжди підкреслював, що був він одним із найхоробріших у загоні, а мовлячи про товариша, виявляв і своє особливе ставлення до його незвичайного дару — письменницького, — таємниці якого була, безперечно, для нього загадковою, ніж звичайна вояцька звятяга.

Скаржився мені Пилип Олександрович:

— Не люблю писати. По мені, краще лопатою чи сокирою працювати.

І він працював, усе життя працював, допоки за роботою не

ПРОЩАЙ, КОМАНДИРЕ...

наздогнала вічного трудівника остання хвилина.

Читав усі книги, які дарував йому автор, і розмірковував:

— Василь писав правдиво, так на війні й було. От у романах — там збрешуть, як схочуть. Зроду їх, тих романів, не читаю. А Земляк писав повісті, бо хотів розказати правду.

Сказав йому якось:

— Пилипе Олександровичу, але ж “Лебедина зграя” та “Зелені млини” — романи, Землякові романи...

Але й найкращі друзі твори він не хотів визнавати в жанрі, що викликав неприязнь:

— То не знаю, чого він так назвав, а насправді — то повісті, бо читаєш, і все, як у житті, — правда.

Важко мені збагнути, як командир сприймав притаманні для Землякового письма образи химерні, гротескні, всі оті перебільшення, витворені бурхливою авторською уявою, що стали окрасою зовсім неповторного художнього стилю... Але одне знаю напевне: партизанські повісті Василя Земляка “Гнівний Стратіон”, “Підполковник Шиманський”, “Ніч без милосердя” — важко було читати командирові.

У кожній новій повісті він, зрозуміло ж, хотів знайти рядки про 1-ий партизанський загін імені Ружинського району, який він організував ще у вересні 1941-го, і яким командував аж до визволення Житомирщини, дочитував — і не знаходив, і образи уявні, художні, мабуть, мало командира втішали. Хотів він прочитати про все те, що було насправді, без жодного перебільшення, і тільки з ним та його відважним войством, а не загалом про партизанів, що діють там, де і він із Василем Земляком воював, у степових містечках та селах південної Житомирщини та Київщини, що межують із Вінниччиною, але ж імена не ті, й події переінакшені. Воно наче й правда, вони ж і самі, ружинські партизани, були не менше відважними, ніж герої книжок, часом переважали їх у винахідливості, але... командир не міг не прагнути достеменності.

А втім, не заперечував, коли побратими-партизани порівнювали його із Земляковим Стратіоном, намагалися знайти в ньому риси свого відважного команди-

ра, і образ цей, такий узагальнений, широкий, як степовий простір, відчувалось, імпонував Пилипу Олександровичу. Можливо, в ньому він знаходив якусь особливу, тільки йому відому правду.

А, можливо, відчував і те, що як і Стратіона, про що твердить Василь Земляк, і його самого “витворила” війна. Він був героєм, допоки вона тривала, а після її закінчення про героїство залишилася лише пам'ять, і звичайне життя трудящої людини стало його долею. Життя нелегке, бо чоловік він за вдачею неупустливий, правду міг будь-кому в очі сказати, не зважаючи на чин, а привілеїв собі не шукав ніколи — це ж треба було принижуватися колишньому герою. Не марнославним був Пилип Шуляк, але героєм себе таки вважав.

Із Василем Земляком (на ті дні провідником підпільної групи, що діяла на Юзефо-Миколаївському цукровому заводі, поблизу Самгородка) Пилип Шуляк познайомився у травні 1942-го. Молоді вони були, дуже молоді... Командирові Ружинського партизанського загону йшов двадцять сьомий рік, підпільникові Василеві Земляку тільки-но минуло дев'ятнадцять. Та лиха вже встигли зазнати: Пилип Олександрович пройшов через оточення, полон, Василь Сидорович спізнав небезпек підпілля і вже встиг зрозуміти, що воювати із ворогом треба не тільки листівками, не лише потайки, але зі зброєю в руках, так, як Шуляк воює. Тому й вийшов він із своїми підпільниками на пошуки командира, знайшов його в рідних степах, і з першої зустрічі — порозумівся. Як згодом виявилось, на все життя.

Книжки видатного письменника зберігались у хаті командира на етажерці, виплетеній із лози, де кожна полицка була застелена білими, вишитими по краях, скатертинами. Пилип Олександрович любив показувати ці книжки, обережно передавав їх із рук у руки і щоразу повертався до них, наче вперше. Так, командир пишався тим, що його побратим сягнув у мирному житті височин значніших, аніж він сам — інспектор по кадрах Ружинської автоколи (так звалася посада, з якої вийшов на пенсію).

*Дорогому Пилипу Шуляку,
гину, насправді він
і миру, великому
герою партизансь-
кої війни на Україні
Василь Земляк
Київ, 72 р.*

На примірникові роману “Лебедина зграя” — останній своїй книзі, подарованій командирові, — Василь Земляк написав: “Дорогому Пилипу Шуляку — другу, побратиму війни і миру, великому герою партизанської війни на Україні від автора. Василь Земляк. Київ. 1972 рік”.

Але не тільки з Василем Земляком зберігав дружні взаємини командир у мирні роки. Всі адреси колишніх своїх бійців знав, усі перипетії їхнього життя упродовж багатьох літ були йому відомими. Здавалося, що в ньому так назавжди й лишилося командирське почуття відповідальності за кожного, з ким воював, кого виводив до перемоги з воєнного полум'я.

Був у нього блокнот із адресами, мав звичку всіх, про кого знав, вітати з двома святами — Новим роком і Днем Перемоги.

(Як не називай це свято — думаю тепер, але воно теж має свою історію. Так його називали й Василь Земляк, і Пилип Шуляк, і люди їхнього покоління, яких уже немає. Світла їм усім пам'ять!)

Писав Пилип Олександрович твердим, аж наче суворим начерком, і завжди у своїх невигадливих, лаконічних вітаннях бажав того, що, звісно, передусім треба людині — “крепкого здоров'я, великого щастя, мирного неба й успіхів у роботі”. Певен, командир не тільки користувався усталеним трафаретом, а добре обдумував, можливо, й кожного нового року свої побажання і, тільки знову переконавшись, що вони так і залишаються найважливішими, повторював їх знову.

На День перемоги запрошував до Ружина вцілілих своїх бійців, і вони приїжджали, знову оточували командира. Сиві, красиві, статечні люди нагадували тоді юнаків, що підлягали командирові безперечно, і в будь-яку хвилину свята був він серед них на видноті — поважний, щасливий. Але і в такі піднесені хвилини, не полишала командира характерна задумка, здавалося, він завжди про щось думає, зважує, і посміхався рідко. Мав вигляд, справді, як великий полководець, що знову зібрав своє військо, і має розпоряджатися ним розумно. Красивим він був — у просто зшитому сірому костюмі, блакитній сорочці з краваткою, яку, мабуть, одягав тільки на свято.

Незабутні люди приїжджали на зустрічі до Ружина. Я розпитував їх про партизанські бувальці, а вони не про себе розповідали — все про командира, і знову про командира. От він був героєм. Відставні офіцери, вчителі й художники, інженери й лікарі, районні й обласні начальники — всі вони вважали Шуляка найвидатнішим посеред інших, рівних.

Першу чарку в хаті Шуляка було прийнято випивати за тих, хто не дожив до Перемоги, й за тих, кого не стало між партизанськими зустрічами, хто ще минулого року був ось тут, в цій хаті, а вже немає — вічна пам'ять! Склад свого вцілілого загону командир знав напам'ять, і сумний перелік втрачених побратимів звучав із його вуст.

Здавалося, що сам він ніколи не вмере, як і легенда, що з'єдналася з його ім'ям над степовим краєм. Не дожив Пилип Олександрович Шуляк до 45-річчя Перемоги, помер 24 квітня 1990 року. Іздив ще того дня в Погребище, сам, сімдесятичотириохлітній водій, вів автомашину, а повернувся додому — серце запекло, як вогнем. Встиг про це сказати рідним, дружині, сину, і ще одне сказав у свою останню хвилину, щоб вже не турбувалися про нього:

— Не треба мені лікарів... Я помираю...

Не стало Пилипа Шуляка, великої людини, яку витворила війна, наче для того, щоб виявити ще один раз непереможний дух ніким не скороного народу.

Мені здається, що останню хвилину командира відчув кожний із його вцілілих бійців, де б він не був у цю мить, і що б не робив. Чи подумки промайнуло, чи незбагненим болем на душу лягло: немає Шуляка...

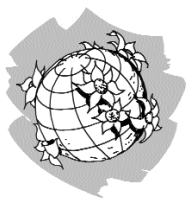
— Прощай, командире...

Те ж, здається мені, і все більше з відстані років, відчув і я, бо з першої зустрічі з ним у весняному Ружині відчув у цій дивовижній людині справжнього й великого командира. Не зважився назвати його командиром у наших давніх розмовах, але подумки називав так завжди. Можливо, приналежність до різних поколінь тут майже не важить: командирами насправді визнаємо лише тих, кого самі обираємо...

...Хоронили Пилипа Олександровича, й над його могилою прогрімів перший весняний грім. Цей грім згадують зараз у Ружині як останній і єдиний салют на честь командира, і він теж, із плином часу, той несподіваний грім, уже стає легендою, але легендою, що витворює саме життя.

● **Анатолій СКРИПНИК**

На фото: двадцять літ тому: Пилип Шуляк в оточенні побратимів. Без нагород.

ОСОБИСТІСТЬ

Закінчення.
Початок у № 34 за 2003 р.

Пішов я з тим знайомим до такої собі берлінської ресторації “Мелодія”, що до неї інколи навідувався. Навколо повно офіцерів, а мій знайомий каже: “От якби зараз кинути гранату, то наробило б бігусу...” Після тих зустрічей я потім час від часу їздив до Варшави по нелегальну пресу.

Пізніше вже не їздив, — газети приходили поштою. Я тоді вивчав історію Балканів. Професор Вальявец, німець словенського походження, котрий був директором Інституту Південно-Східної Європи в Мюнхені, взяв мене до себе як асистента в університеті в Берліні. Я з цього скористався і допасавав до цієї функції ще й фіктивний “Інститут Чорного Моря”. І на адресу цього “інституту” отримував усю нелегальну пресу з Варшави. Потім я почав також отримувати “Neue Zuercher Zeitung” і “Dziennik Polski” з Лондона — “для наукових цілей”. Отже, я був добре поінформований.

МУШУ
ВСЕ ПОБАЧИТИ

Вдалося жити так, що німці не звернули на мене уваги, не знали мене. А поза тим, я повинен був заробляти, бо за кореспонденції, які я писав до “Краківських Вістей”, платили небагато. Для студентів було дві можливості заробляти: розносити газети або більш ризиковане заняття — спати на промислових підприємствах, щоб у разі бомбардувань гасити пожежі. Я обрав це друге. Але щоб отримати дозвіл на цю роботу, треба було мати згоду Управління Праці. Я пішов до цієї інституції.

Мене прийняв службовець старшого віку, бо тоді молоді всі були на фронті. “Звідки Ви?” — запитав мене. Я відповів, що з Коломиї, що її за Австро-Угорщини називали “Коломеа”. “Ага, значить із Італії”, — констатував службовець тоном знавця. Я було заперечив, намагаючись пояснити, що це не Італія, а Галичина (Galicia). Тоді він обурився і, повчально наголошуючи на кожному слові, пояснив мені, що “Галіція — це Іспанія”, а “Коломеа” — це власне Італія. У підсумку я отримав на трудовому посвідченні надруковане великими літерами свідоцтво — “Італієць”.

На той час мої контакти з Україною майже припинилися. Одного разу приїхав брат майбутнього провідника мельниківців Василь Штуль, мій сердечний приятель, співредактор газети “Волинь”, яка видавалася у Рівному. Розповідав, що починає діятися щось таке недобре і що мельниківці цьому супротивні. Але тоді ще бандерівці не рушили повною силою, — було це на початку 1943 року. Пізніше бандерівці арештували В. Шуля, диктували йому статті, які писав ніби від свого імені, а потім убили. Після цього вже не надходило жодної інформації.

Настав день 20 липня 1944 р. — замах на Гітлера! Заарештували кількох професорів нашого університету, кількох моїх товаришів-студентів. Я виїхав до Праги, працював у архівах. Хотів писати докторат про українські політичні партії на Закарпатті. Тоді познайомився з кількома особами з петлюрівської

еміграції, переглядав документи, фантастично цікаві матеріали уряду Української Народної Республіки (пізніше ці матеріали забрали советські функціонери).

Потім повернувся до Берліна. Одного дня, коли сидів у кімнаті, увійшов хтось, щоб заарештувати мене. Показав мені посвідчення секретної поліції і запитав, чи тут мешкає Богдан Осадчук. Я сказав, що так, але наразі його немає. Той вийшов, а я одразу залишив те помешкання. Наближався фронт, мої друзі тікали на Захід. А я вирішив, що мушу все побачити, як воно буде. Минув березень, надійшов квітень. Совети рушили на Берлін.

“ЗАХІДНЯКИ”
І “СХІДНЯКИ”

Ми мали знайомих під Берліном, поряд із кіностудією UFA. Поїхали туди якимось останнім потягом. А другого дня увійшла Червона Армія. Банди

БОГДАН ОСАДЧУК —
СВІТОВИЙ
УКРАЇНЕЦЬ

Професор Б. Осадчук продовжує: “У Берліні жилося всупереч війні. Був у мене знайомий, ще з Буска Здрою. Одного дня з’являється в Берліні. І каже, що він в Армії Людовіч і є членом Польської Робітничої Партії. Проситься переночувати. Уявляєте?! У столиці гітлерівського рейху, під час війни, Українець переховує польського комуністичного кур’єра!”

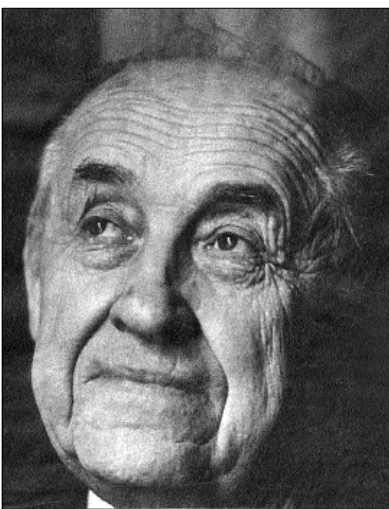
червоноармійців досить регулярно приходили грабувати. Про всяк випадок я казав, що італієць і показував своє посвідчення працівника з надруком великими літерами: “Італієць”.

Кількома тижнями пізніше почалася підготовка до Потсдамської конференції. Приїхали команди, щоб підготувати помешкання для Трумена, Черчілля. У тому домі, де проживали ми, поселили офіцера англійської розвідки. У бесіді з ним, я відкрився йому, яким чином опинився тут і про те, як давно надурюю цих Советів, а він мені так флегматично відповідає: “Завтра передам Вас нашим союзникам”. Я розбудив наречену і ми пішли пішки до Берліна. А в Берліні англійці щонаочі робили облави на емігрантів. Причому, разом із НКВД. Ситуація була критичною. Але певного дня з’явилися мої польські знайомі з Армії Людовіч. І повідомили, що організують військову місію в Берліні. Заангажували мене, і я почав робити для них огляди німецької преси. Водночас розпочав працю кореспондента варшавського “Кур’єра Подзенного”.

Одного дня приїхав Губерт Меллер, який дуже слабо розмовляв по-польськи, блискуче по-німецьки і добре по-чеськи, — типовий функціонер Комінтерну, уповноважений росіянами. На час виборів 1947 р. Меллер розпорядився, щоб я чергував 19 січня, на Свято Йордану. Через це я був дуже злий на нього, а тому, коли наступного дня вранці він запитав мене про підсумки виборів, я сказав, що виграла Польська Соціалістична партія. А він на те: “Ой, що ж

тепер буде з нами?” Я кажу: “Треба буде евакуюватися”. А він: “Чи Ви вже розмовляли з Грошем, шефом із питань преси?” А я: “Грош виїжджає до Москви. І Берман також збирається туди”. Тут я не витримав і вибухнув сміхом. Од того моменту він чекав нагоди, щоб поквитатися зі мною. Зрештою, по якомусь часові він оскаржив мене у зраді державної таємниці. Тоді я зголосився до американців.

Почав писати до газети “Die Neue Zeitung”. Установив контакти з українською еміграцією в Америці, у Німеччині, з постпетлюрівським еміграційним урядом у Мюнхені. І в 1950 році я почав співпрацювати з польською, знаменитою на весь світ, “Культурою” Єжи Гедройця, що виходила в Парижі. Також уклав тісні зв’язки з газетою “Українські вісті”, яка видавалася у Новому Ульмі та з Українською революційно-демократичною партією (УРДП) Івана Багряного, з представни-

ками нової еміграції з наддніпрянської України.

Загалом еміграція поділилася на “західняків” і “східняків”. Я співпрацював, переважно, зі східними співвітчизниками. Справу різанини на Волині тоді ніхто не порушував. Коли встановилися контакти з польським еміграційним урядом (що перебував тоді у Лондоні — Є. Г.), від нього також не надходило жодних вимог чи матеріалів. Ніхто тим не цікавився. У польсько-українських стосунках на Заході основною став антикомунізм, а не розкопки в історичній пам’яті. Партизанську війну, яка тоді ще продовжувалася в так званому Закерзонні на території Польщі на захід від Бугу, в емігрантських колах трактували як внутрішню справу націоналістів. Найважливішою подією на той момент була заява “Культури” про те, що Польща відмовляється від своїх претензій щодо Львова.

І хоча на той час у комуністичному середовищі все було начебто полюбовно: зусібіч славлено польсько-радянську дружбу та співпрацю між Києвом і Варшавою, — проте всі знали, що це — ширма. Поляки мріяли про реванш та про повернення собі Львова і Вільнюса; співали тоді: “Єдна бомба атомова — і вруцями знув до Львова”.

УТРИМУЮЧИ
УКРАЇНСЬКО-
ПОЛЬСЬКУ
РІВНОВАГУ

У цій ситуації видавець паризької “Культури” Єжи Гедройць виступив з ініціативою

зректися Львова, Вільнюса і Гродна, а натомість нав’язати тісніші контакти із східними сусідами. І виграв! Уперше в історії доктрина, створена за кордоном, вкорінилася на вітчизняних теренах. Та концепція стала основою сьогоднішніх стосунків Польщі з сусідами.

У середовищі української еміграції мене, який писав до польського місячника “Культура”, атакували, головним чином, бандерівські кола. Часом на мої публікації відгукувалися критичні голоси старшого покоління, серед якого ще існували антипольські настрої. Але, на щастя, не сіра маса формує політику, а мислячі люди.

На жаль, Україні ізолювалися. Лише окремі особи пробували вийти з тієї ізоляції, зокрема такі, як Борис Левицький, пов’язаний зі Східним Бюро Соціалістичної партії Німеччини, автор коментарів у “Зюддойче Цайтунг”.

Я під псевдонімом Александр Кораб писав до багатьох німецьких газет. 1956 року, як представника України, мене запрошували брати участь у дуже популярній телевізійній передачі. Постійно публікував багато матеріалів у “Neue Zuercher Zeitung”, у впливовій швейцарській газеті, яка формувала думку читачів, особливо щодо польської, а також совєцької і загально східно-європейської тематики. Я вийшов на загальноєвропейську арену преси.

А щодо Польщі, то моє особисте рішення про те, що на цьому напрямку треба щось робити, народилося ще під час перебування на Холмщині. На моє рішення впливала також інформація, яка доходила з Волині.

Під час праці у військовій місії я пробував також вивчати сферу співпраці українських і польських комуністів. І ще тоді зрозумів, що це марна справа. А пізніше з’явилася “Культура”, яка потужними зусиллями Єжи Гедройця і Яна Новака-Єзьоранського поширювала ідею польсько-українського порозуміння через радіо “Вільна Європа”.

Упродовж кількох десятків років я регулярно друкував у “Культурі” матеріали, присвячені Українській Справі, а водночас — Справі Польській. Дехто навіть вважає, що я, Українець, більше зробив для Польщі, ніж для України, а отже, осуджує за моє перебільшене полонофілство. Не заперечую, можливо вони мають рацію. Хоча, задля справедливості, скажу: то чистий випадок, що я мав стільки друзів серед поляків. Можливо, тому, що “Neue Zuercher Zeitung” вимагала від мене більше матеріалів про Польщу, ніж про Україну.

Зрештою, у Польщі завжди щось відбувалося, — більше, ніж в Україні. У Польщі були протистояння, кризи, страйки, зміни керівних владних верхів. Усе це вимагало солідних інформаційних повідомлень і коментарів, а я був вершиною суджень у польських справах.

Але всі мої обов’язки і намагання ніколи не заходили так далеко, щоб я був готовий поступитися українськими інтересами задля польських. Завжди намагався і намагаюся утримувати якусь рівновагу.

Підготував
Євген ГОЛИБАРД

У публікації використано матеріали газети “Rzeczpospolita”.

ПАМ’ЯТЬ

РЕЧНИК
НЕЗАЛЕЖНОСТІ

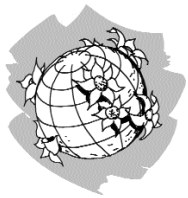
Недовге, 56-річне, життя видатного українського письменника зі світовим ім’ям, блискучого публіциста і журналіста, редактора, художника і громадсько-політичного діяча, уродженця міста Охтирка Сумської області Івана Павловича Багряного (Лозов’ягіна, Лозов’яги), 20 років із якого він провів на чужині, згасло 25 серпня 1963 року.

Нелегкі, сповнені драматичних моментів роки прожив він у своїй країні та за її межами. Чатували тут на нього радянські репатріаційні комісії, аби повернути в СРСР для поповнення гуглаїв. Терпів він нападки, а часом і психологічний терор, і з боку щонайрадикальніших націоналістичних груп: били йому вікна, називали комуністом за його принципіву політичну тезу про те, що в будівництві незалежної України свою роль відіграють і ті професійні кадри, які формуються в УРСР у надрах партії та комсомолу, — та частина з них, яка не байдужа до долі України, не позбавлена національного коріння.

Тяжко переживав він і смерть поета Тодосія Осьмачки, з котрим був духовно пов’язаний. Тоді (07.09.1962 р.) писав Багряний Григорію Костику: “...Ця разюча подібність задуманого в безпам’ятстві, вимученого з уже потойбічного Осьмачки до Данте потрясла мене до самої глибини душі, і я мало не заломився навіки в моїй вірі в українську людину, для якої і найкращі сини нації — порожнеча... Не знаю коли, але, якщо моє серце трохи протягне... я вирізьблю той образ Осьмачки...”

Не довелося Іванові Багряному того, як і ще багато задуманого, зробити. Та й те, що встиг за своє життя, варте не одної непересічної людини, серце якої палахкотіло, а розум згоряв у постійній боротьбі за національну ідею, за незалежну Україну-матір. Це і роман “Тигролови”, яким на десятикі роки раніше за О. Солженіцину він повідав світові про сталінські концтабори, роман “Сад Гетсиманський” — про катівні ДПУ і НКВС, “Людина біжить над прірвою” — про фашистські порядки, повість “Огненне коло” — про трагедію під Бородами, віршований роман “Скелька” — про експансію та сваволу російського духовенства, п’єси “Морітурі”, “Генерал”, “Розгром”, поеми “Антон Біда — герой труда”, “Буйний вітер”, “Монголія”, “Гутенберг”, “Батіг”, “Комета”, “Вандея” та ціла низка інших творів, а до того — ще й понад 200 статей, доповідей, памфлетів, які друкувались упродовж 1946—1963 років у журналі “Наші позиції” та запровадженій ним газеті “Українські вісті” — виданнях Української революційно-демократичної партії (УРДП), яку він організував і з 1948 року до кінця своїх днів очолював.

Особливо вражає публіцистичний доробок письменника. Знайомлячись із ним, дізнаєшся про тематичні осяги письменника. А вони надзвичайно широкі і в той же час мобільні, гострі та актуальні. Погляньмо лише на окремі назви публікацій: “Національна ідея і націоналізм”, “Про свободу слова, совісті і преси за залізною завісою”, “Секрет більшовицької диктатури (на який клас опирається більшовизм)”, “Молодь великої

України і наші завдання”, “Істерика російського фашизму” і т. д.

Чимало виступів присвячено розвінчанню великодержавного російського шовінізму як в СРСР, так і в еміграції. Є статті, які за-суджують і “активний російський еміграційний імперіалізм”. В одній із них зазначається: “Щоб будувати суспільство вільних людей, треба бути самим вільними від імперіалістичного учадіння, від російської імперіалістичності, рабовласницької спадщини”.

В усіх статтях, памфлетах, есе бачимо точні визначення епохи і подій у ній, які б’ють у ціль: “сталінська комуністична химера”, “епідемія глупоти і цинізму”, “шумовиння промосковського болота в Україні” і т. д.

Своїм пристрасним словом у повоєнні роки Іван Багряний боровся за те, щоб “об’єднати всю різномовну і різнорідну масу населення в єдину українську цілісність”. Він покладав надії на всіх робітників, селян, інтелігенцію, які живуть в Україні під совєцьким режимом, що вони стануть свідомими української ідеї і побудують свою державу — Україну.

Шкода, що він не міг повернутись у свою Вітчизну. У памфлеті “Чому я не хочу вертатися до СРСР?” Багряний писав: “Дійсно, тут є чому дивуватися для тих, для кого слово “Вітчизна” наповнене святим змістом. Що може бути милішого за Вітчизну, за ту землю, де народився і ходив по ній дитячими ногами, де лежать кості предків, де могила матері... Я не тільки не є злочинцем супроти своєї Вітчизни, а навпаки, я витерпів за неї третину свого життя по радянських тюрмах і концтаборах ще до війни. Вона мені сниться щонаочі, і все ж я не хочу вертатися до неї”.

Чому?

Бо там більшовизм.

Підгорнувши Україну, більшовизм поставив собі завдання зденаціоналізувати її, знищити її духовно й національно, прагнучи зробити з багатонаціонального СРСР єдину червону імперію. А оскільки Україна була найбагатшою в СРСР республікою і другою за величиною після Росії, більшовизм прагнув утримати її за будь-яку ціну. А через те, що добровільно народ того не хотів, то московський більшовизм став на шлях терору і фізичного винищення цілих людських мас, що й робив упродовж усього свого панування, й робить тепер. Це знищення проводилося в грандіозних масштабах, як і личить режимові, опанованому манією величності.

Всі ті маси людей, приречених на жертову, засилали в сніги Сибіру і Крайньої Півночі на смерть, де вони й загинули від голоду, холоду і хвороб, позбавлені всіх, навіть найелементарніших людських прав. Хто не вмер по дорозі, той помирав на місці. Маленьких дітей, які вмирали в дорозі, матері не мали як хоронити і загрибали в снігу без священника і без домовини. А невдовзі й самі лягли там же.

Кістками цих українських дітей і матерів Сталін вимостив усі шляхи і нетрі тої “необ’ятної родини”.

Тож, аби не потрапити під ненависну руку “великого будівничого комунізму і соціалізму”, ті, хто перебував за кордоном, не хотіли повертатися до СРСР. Із приводу цього Іван Багряний для всього світу писав: “Я не хочу вертатись до своєї Вітчизни саме тому, що я люблю свою Вітчизну. А любов до Вітчизни, до свого народу, цебо національний патріотизм у СРСР є найтяжчим злочином. Так було цілих 25 років, так є тепер. Злочин цей зветься більшовицькою мовою — мовою червоного московського фашизму — “місцевим націоналізмом”.

Я вернусь до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, у Європі, і там, по сибірських концен-траках, тоді, коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська. Коли НКВС піде вслід за гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький...

Коли нам, українському народові, буде повернене право на свободу і незалежність в ім’я християнської правди і справедливості”.

У те речник незалежності твердо вірив! І воно сталося. На жаль, Багряний не дочекався цього. Однак він повернувся в Україну своїм духом, своїми творами. Іван Багряний поклав своє життя на олтар неньки України. Він — її великий син і велика совість. На могили письменника у місті Новий Ульм (Німеччина) викарбувані його слова: “Ми є. Були. І будем ми. Й Вітчизна наша з нами”. І цим сказано багато!

- **Михайло ПОПІЛЬНЮХ**, член Національної Спілки журналістів України, вчитель української мови та літератури, краєзнавець, с. Чернеччина Охтирського району на Сумщині

КОНТАКТИ

Земля, про яку поведемо мову, здавна цікавить нас як історичним минулим, діалектологічними студіями української мови, так і перипетіями сучасного життя. Маємо на оці Південну Берестейщину, яка внаслідок політики тоталітаризму опинилася в межах іншої, хоча і дружньої нам країни. І сталося так, що недавно до нас, у Чернівці, звідти, із Західної Білорусі, завітав студентський аматорський експериментальний театр “Арт-Майдан”. Молодих, та й не лише молодих чернівчан гості вельми зацікавили. Дехто назвав їх білорусами, котрі вивчають українську мову, дехто — українською діаспорою в Білорусі, а ще дехто став похاپливо шукати для зустрічі з ними білоруських земляків. Виявилось, проте, що в цьому цікавому гурті білорусів лише двоє, та й діаспорою колектив цей не назвеш, бо слово діаспора, за тлумаченням найновішого “Словника іншомовних слів”, означає “... розселення значної частини представників народу за межами його походження...”. Студенти з Берестського університету ім. О. С. Пушкіна розмовляють українською, споконвік живуть із батьками на своїй рідній Берестейщині, що й назву має від головного міста краю Берестя (теперішній Брест), що належало до могутньої колись Галицько-Волинської держави, яка з часів правління короля Данила Галицького (1201—1264) іменувалася королівством. Не так далеко звідтіля король Данило заснував місто Холм, зробив його своєю столицею, але воно також із ласки наших недругів опинилося в межах іншої держави. Після занепаду в XIV столітті Галицько-Волинської держави Берестейщина ввійшла до складу Литви, а з дру-

ПРО-ЧИТАННЯ

Можна подивуватися ентузіазму поета й літературознавця А. Цвида, котрий, не маючи офіційної підтримки, хіба спираючись на допомогу О. Ільїна, Ф. Клімчука, працівників деяких бібліотек, спромігся на колосальну роботу. Уже зібраний ним матеріал, до того ж забезпечений коментарями, відповідними анотаціями та передмовою, засвідчує неабиякий творчий потенціал українського письменства Берестейщини. Воно спроквола розкривається в діахронічному розрізі, поступово поширюється у синхронічну перспективу.

Видання має логічну структуру, поділяється на три внутрішньо виправдані частини, тісно пов’язані з розвитком української літератури, тому сприймається передовсім за невилучний художній зміст із давнього, нового та новітнього її періодів, водночас враховується взаємодія із польським та білоруським письменством, іноді навіть впливи на них, як у випадку із творчістю В. Дуніна-Маршінкевича. Відтак відновлюється картина еволюції від пам’яток полемічної літератури до повільного становлення українського письменства Берестейщини XIX ст., живленого потужними польськими фольклорними джерелами та віяннями тогочасного романтизму, до спроб інтенсивного розкриття внутрішніх творчих можливостей мистецтва слова у XX ст. від часу проголошення УНР і намагання полішуків об’єднатися зі своїм народом, на жаль, нагло обірване польською агресією та московсько-більшовицькими репресіями.

Крім яскравих постатей Д. Фальківського, Ф. Одрача, І. Хмілья, М. Михасевича, О. Копак та ін., без яких неможливе розуміння української літератури у якомога повнішому обсязі, антологія знайомить свого читача з низкою інших імен, доробок яких, завдяки зусиллям А. Цвида, не щезне безвісті. Поряд із поетичними, прозовими, іноді драматичними та пуб-

гої половини XVI століття, після Люблінської унії (1569), в цьому краї поживався вплив Польщі. У другій половині XVIII століття (1795), після Третього поділу Речі Посполитої, Берестейщину на довгі роки окупувала Російська імперія. І потягнулися підневільні роки в російському кріпацтві, яке було не кращим від польської панщини.

Рішенням Берестейського миру (1918) край чотири роки належав до Української Народної Республіки (1917—1921). Ризький сепаратний договір між санаційною Польщею та більшовицькою Росією (1921) поді-

БЕРЕСТЕЙЩИНА,

лив Українську Народну Республіку між двома окупантами. Берестейщина, згідно того договору, стала належати до Польщі, яка продовжила політику царської Росії — винародовлення.

Найбільшим україножером Полісся був берестейський воєвода Костек Бернацький, який приблизно 1928 року остаточно ліквідував тут організоване культурне українське життя. Засновнику й натхненнику Берези Картузької так само був ворожим кожен вияв національного руху...” — слушно зазначав Остап Лапський у статті “Національні меншості у Польщі” ще в 1959 р., (“Український календар-альманах”).

І все-таки чотирирічна приналежність до Української Народної Республіки мала позитивні наслідки у вихованні населення краю. Тому і не дивно, що Берестейщина дала нашій українській культурі видатних діячів.

Вийшла в світ антологія “До тебе, світе... Українська література Берестейщини”. — Київ: Український Центр духовної культури. — 2003. Нам сьогодні відомі розмаїті антології, які виконують пізнавально-естетичну функцію, ефективно заповнюючи простір художньої свідомості. Серед них трапляються такі видання, які охоплюють значний історичний осяг на кшталт “Віку” чи “Координат”. Поспіл із ними з’являються також регіональні друки, які заповнюють прогалини літературного процесу. Поміж таких синтетичних публікацій антологія “До тебе, світе...” видається особливою, бодай уже тим, що до літературного обігу повертається цілий блок різножанрових творів українських письменників Берестейщини — споконвічно етнічної української землі, свавільно відірваної від материзни, постійно переінакшуваної, профанованої та дискредитованої, однак етногенетична пам’ять лишилася невитравною, закарбувалася в художніх та публіцистичних текстах.

СПРОБА, ЩО СТАНЕ В ПРИГОДІ УСІМ

лістичними творами полішуків у виданні цілком виправдано друкуються тексти письменників із Наддніпрянщини, доля яких вписалась у долю Берестейщини (О. Стороженко, О. Варнак, Ф. Дудко та ін.). Тобто, фіксується взаємна циркуляція естетичних, морально-етичних, націотвірних ідей, стильових тенденцій, жанрових модифікацій польського краю та всієї України, що особливо помітним було під час спалахів культурно-просвітницького опору XIX ст. чи збройного, власне, упівського — в роки Другої світової війни. Так само заслуговує підтримки висвітлення невідримності деяких авторів від українського мовно-культурного та літературного середовища, як-от О. Лапського чи Ф. Дудка, котрі проти своєї волі опинилися у чужих країнах.

Варте уваги намагання упорядника бути об’єктивним, коли поряд із доробком повстанця І. Хмілья чи Ф. Одрача публікуються твори, скажімо, О. Гаврилюка. Дарма що ці твори нале-

із Кобрина, наприклад, походить поет і вчений Остап Лапський (нині професор у Варшаві). У селі Великі Лепехи Кобринського повіту народився відомий український поет Дмитро Фальківський (1898—1934). У Бресті (в колишньому своєму маєтку) помер відомий український письменник Олекса Стороженко (1805—1874).

У Бресті було засновано товариство “Просвіта”. Воно ж почало виховувати в країнах національну свідомість. У тридцять роки працював там Український народний хор, відбувалися постановки аматорських спектак-

лів. Заходами товариства “Просвіта” у Бресті та в інших містах цього поліського краю (Кобрин, Кам’янець...) працювали українські приватні школи.

Коли ж Берестейщину в 1939 році захопила Росія, всі українські національно-культурні товариства було розгінано, а їх лідерів репресовано. Така ж доля спіткала й пана П. Артем’юка, директора Берестейської української приватної школи імені Олекси Стороженка.

З проголошенням незалежності України культурно-мистецьке життя поживалося і на Берестейщині. Для збереження й розвитку традицій корінного населення Берестейщини засновано Українське громадсько-культурне об’єднання Брестської області, почали видавати газету “Голос Берестейщини”, відновили “Просвіту” імені Тараса Шевченка”. Однак у 1998 році державна адмініс-

трація заборонила їхню діяльність.

Авторові цього допису інколи доводиться їздити до Білорусі на Гродненщину до рідної сестри, яка потрапила туди із Казахстану. Чекаючи на Брестському автовокзалі на автобус до Вовковиська, що на Гродненщині, ми з молодшою сестрою розмовляли, коли дівчина, котра сиділа поруч, заговорила до нас українською, ще й похвалилася, що вдома у них розмовляють так само.

У наші дні, як ми переконалися з виступу студентського експериментального театру “Арт-Майдан”, у Брестському університеті ім. О. С. Пушкіна здійснюється набір студентів на додаткову спеціальність “Українська мова і література”. Охочих студіювати мову батьків знайшлося немало, навіть незважаючи на те, що роботи за фахом не обіцяють...

З усього видно, що люблять гості з Бреста українське слово, охоче беруть участь у роботі українського аматорського експериментального театру “Арт-Майдан”, у якому ставили вже “Одержиму” та “Лісову пісню” Лесі Українки, а до Чернівців привезли експресіоністську драму за мотивами новел Василя Стефаника (“Вечірня година”, “Нитка”, “Виводили з села” та “Святий вечір”), об’єднавши їх назвою “Мамині співанки”.

Режисер-постановник вистави Лідія Дорошко, викладач університету, чи не єдиний україніст у Бресті й Західній Білорусі.

Брестські студенти-аматори проіхали чи не всю Україну, а до Чернівців завітали на запрошення обласного управління культури і мистецтв. А ще й тому, що Василь Стефаник розпочинав свою літературно-видавничу діяльність саме в Чернівцях.

- **Авксентій ЯКІВЧУК**, м. Чернівці

ту, і тому що намагаються писати за велінням свого серця в ситуації, несприятливій для української літератури на сьогочасній Берестейщині. Відтак їхні твори, які ще не відбулись у розумінні достеменної поезії, мають право на існування, дарма що вони порушують естетичну цілісність видання, особливо коли у ньому друкуються експериментальні твори на зразок Андрія Динька чи Оксани Копак. Добре, що упорядник не протиставив ці постаті, уникнув оцінного прийому.

Антологія заслуговує всілякого схвалення ще й тому, що її поява у просторі сучасної української літературної рецепції має бути поміченою, адже йдеться про особливу, ще гаразд не досліджену гілку національного письменства, поновлену завдяки патріотичній енергії Антона Цвида та видавця Михайла Петруковича.

- **Юрій КОВАЛІВ**, професор, доктор філологічних наук

П'ять років тому вперше в Україні було відкрите відділення "Літературна творчість" в Інституті філології Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. Хтось зіронізує: "Хіба можна навчити бути письменником?"...

Про особливості спеціальності "Літературна творчість" я дізнавалась у викладачів кафедри теорії літератури й компаративістики, бо саме вона випускає таких спеціалістів. У розмові беруть участь завідувач кафедри професор М. К. Наєнко, а також професор О. Г. Астаф'єв.

Михайло Кузьмович Наєнко: Ідея відкриття цього відділення народилася років сім тому. Разом із тодішнім Головою Спілки письменників України Юрієм Мушкетиком ми десь у 1996-1997 роках побували в ректораті й висловили ідею про відкриття такої спеціальності. Після розпаду Радянського Союзу Літературний інститут ім. М. Горького продовжував запрошувати до себе початкуючих літераторів із України, але СПУ відмовляла йому, бо навряд чи в Росії "вчили" б на українських письменників. Тому я, як тодішній декан філологічного факультету, разом із Юрієм Мушкетиком розуміли, що "Літературна творчість" має бути відкрита в нас як окрема спеціальність.

Цього року ми матимемо перший випуск фахівців відділення "Літературна творчість".

— **А як добираються кадри викладацького складу?**

М. Н.: Спецкурси в нас читали (або продовжують читати) такі

Студент — явище вічне та невичерпне. Фах і покликання, стан тіла й душі, похвала та лайка. "Майбутня еліта" перед великим стрибком у велике майбутнє "відривається", виражається, студіює життя якнайрізноманітніше. Перша школа самовираження — творчість... Творчість стає професією. Про це сьогодні розповідатимуть та розпитуватимуть не хто інший, а самі студенти. Усе це — їхня творчість.

ЧИ МОЖНА НАВЧИТИ БУТИ ПИСЬМЕННИКОМ?

відомі письменники, як Юрій Мушкетик, Василь Фольварочний, Валерій Шевчук, Володимир Яворівський, Оксана Забужко, Раїса Іванченко, Етері Басарія, Роман Іваничук, Віктор Кордун, Ігор Кравченко, Юрій Ярмиш, Олексій Дмитренко, Василь Юхимович (нині вже покійний) та інші. "Телемистецтво" читала Неля Даниленко, "Кінорежисуру" — Тарас Ткаченко, "Літературну періодику" — Віталій Святовець, "Риторичку" — народний артист України Анатолій Паламаренко.

— **Яка подальша доля студентів цього відділення?**

М. Н.: Це залежить од того, що вміє робити випускник. Людина з вищою філологічною освітою може працювати в усіх сферах філології, якщо ж абітурієнт вибрав собі спеціальність "Літературна творчість", то він має займатися насамперед творчістю. Взагалі останні п'ять років наш університет випускає фахівців із так званими вільними дипломами. Є проект про Національний університет, у якому говориться, що 70-80 % випускників держава береється працевлаштувати. Але коли ці проекти будуть втілюватися в життя?..

— **Що б Ви хотіли змінити або доповнити надалі в цьому відділенні?**

М. Н.: В майбутньому, очевидно, ми будемо ділити студентів за жанрами, тобто — на поетів і прозаїків, що дасть змогу активніше працювати з ними в цьому, вужчому, руслі. Драматургів ми, напевне, об'єднаємо з прозаїками. На жаль, зараз мало початківців, які б писали саме п'єси. Можливо, активізує інтерес до жанру драматургії Василь Фольварочний, який почав читати курс драматургічної творчості.

Олександр Григорович Астаф'єв: Хотілося б, щоб викладачі, а й діаспорні письменники, зарубіжні митці, лауреати премій (чому б і не Нобелівської?). Причому це мають бути люди різних естетичних смаків, світоглядів, уподобань, представники різних літературних течій: від реалізму до авангарду. Але тут виникають проблеми з оплатою...

— **Чи матимуть ваші студенти пільги при вступі до Національної спілки письменників України?**

М. Н.: Ні. Перевага надається тому письменнику, який показує

себе справжнім творцем; він може не мати спеціальної освіти, але випускати у світ прекрасні твори.

Уже кілька наших студентів саме з цього відділення стали членами Спілки письменників. Це — Олеся Лященко, Олеся Мамчич, Олександр Стусенко й Олег Здорик, студенти сучасних четвертих-п'ятих курсів. Їх прийнято до СПУ не "за пільгами", а за те, що вже нині виявляють літературний талант.

— **Які у вас побажання для студентів?**

М. Н.: Бажаю їм бути талановитими і йти у велику літературу "семимильними кроками". А також виробляти свій індивідуальний почерк. Ми усвідомлюємо, що "навчити на письменника" фактично неможливо, тому завдання нашого відділення — не стільки навчити писати, скільки огранити талант, дати йому ази творчості минулого (бо в літературі залишаються ті, які мають свій, неповторний голос). І, звичайно, доносити правду, істину про свою епоху, про свій час.

Розмовляла випускниця відділення "Літературна творчість" Інституту філології **Ніна ДУЗІНКЕВИЧ**

Наталка БІДА

Народилася 1981 р. у селі Воскресенка Запорізької області. З 1998 р. навчаюся в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка. Люблю поезію, живопис, події і писати листи додому.

ІДЕЇ НЕНАПИСАНОГО РОМАНУ

*

Ти зникаєш суєту,
П'янкою ходою
Розтинаючи
Хвилі
Килима
Ти витрачаєш купу енергії,
Силкуючись сподобатись
Тиші
Ти вживаєш у їжу
Розум

*

Плинно стікають уста із помад
Плинно не з'являється метода
оригінально вигадувати вірші
Плинно втомлююсь їх не писати
Плинно виводжу вдих із тебе
Не поспішаю

*

Втисни жменю гарячих
вій у
моє промерзле
тіло

І відійди

Я збережу
Тавро
На собі
На дітях
На

*

За рихтуванням
одягу твого
Опилююся
золотом розтертого
єства
й виношую
собор поганський
у
власній плоті
вливаючи
Ти в Я

*

Лист-уриков
цитований
із текстів
власних
пам'ятей
і
необґрунтованих
інтуїтивних
намагань
зрозуміти
логіку
збігу подій

Отче наш,
Ти,
Що єси на небесі...
Най святитси
Імя Твоє,
Най буде
Воля Твоя...
Во віки віків
Амінь.

Церква. Служба Божа. Вогонь загоряється і ... гасне. Все перемишується: день із ніччю.

— Я люблю Тебе Господи! Ти єдиний, — вона вклоняється, цілує ікону і встає з колін. — Ідемо додому.

Вже пізно, — коло дверей знову повертається, хреститься і, виходячи, виносить із собою святість неділі.

Вже й справді пізно. Так завжди закінчує службу отець Василь.

На дворі літо. Ґазди посідали собі на лавочку біля церкви та й мудрують: "Може дасть їм Бог сего літа гарні жнива, а може — гей, гей! — знову уперіщить градом. Як тогорішну пшеницю побило!?"

Баба Катерина прибирає в церкві: задуває та й заносить свічки, розстеляє верети, витирає церковне начиння.

— Вчора їм казала свій не-

Ніна ДУЗІНКЕВИЧ

НЕДІЛЯ, або З НЕДІЛЕЮ ВАС, ЛЮДИ ДОБРІ!

вістці помий вікна, помий вікна! — не помила. Боєси роботи, як вогню. А малий чисто віфолотень. Взяв вчора таку файну бабу (хліб) та й поніс хлопцем аби горівку запивали. То всьо го вчит отої Марійки Штифанишиної Богдан. То єго робота.

Бабу слухав, притакуючи їй, паламар — старий, сивий, із кострюбатим носом і великими страшними бровами дід Павло.

— Як то файно було за нашої молодости. Було рано в церкву файно си зберемо, мама причеше, чисту сорочку дасть. А квіток начепимоси!

Слухай, Павле! — баба так монотонно говорила, що дід, чекаючи коли вже можна буде закрити церкву, задрімав. А тут раптом на тобі — баба щось ще з нього хоче.

— Що хоч?

— Та ти знаєш, що Палагина Оксана привеласи якогосьси з міста.

Дід такої новини не чув:

— Так що?

Баба зовсім не звертала увагу на дідові відповіді, а говорила собі далі:

— Та бігме! Ади вчора була м їм у Федорової Дуньки, тої, знаєш, що коло кладки живе. Вна ми трохи родичков є. Так вна казала, що такий високий, трохи циба-тий, ще й якусь борідку має. Каже, що файний, але я м його не виділа.

— Має гроші? — дід виявився практиком.

— Та відей, бо купив і такі ковтки, що мають по два камінці в кожному, то так си світєт, що ну, — баба від того захоплення аж руками сплеснула. Ні сержок, ні камінців вона не бачила, але її

розказувала Федорова Дунька.

— Кажеш, кульчики купив. Гм? — дід явно був задоволений таким ходом розмови. Він трохи побоювався язикатої баби. Але...

— Слухай, а що твоя внука — ота, Славкова — не ходит до церкви. Я ї якосьту виділа, та в такі красні сукенци, що гей-гей. Гріх тобі сі жаліти, файну внуку маєш, коло сина живеш, син всьо дбає. Та й невістка кажуть, нічо. А то правда, що вна вчора молоко перевернула с піт корови. Гій, гій — я вже скільки років коло корови си знаходила, а такого трафунку ще зі мною не було.

Дід почав вовтузитися на місці. Він зовсім не любив обговорювати людей, особливо членів своєї родини.

Баба була добрим психологом. Помітивши, що її слухач уже нервусь, швидко змінила тему:

— Ти си вчора їздив на базар?

— А що?

— Та я ті виділа, як йшов їс на гостинець, та таку торбу на плечах їс тєг.

Дід мовчав.

Баба продовжувала:

— Чи то ти своїй Ганнусі знов ніс до Томачі. Ото доньку маєш. Ніби твоя, а насінне бозна звідки таке. Та то ти і твоя жінка такі чесні, до церкви ходет. А вна? Мій Василь колісь сі на неї задивлев, хотів си ї жинити. Не дала. Прости, Павле, що таке говорю. Файна, то файна, та й голос файний має, але не ґаздиня. Ади зразу видно по дівці, яка буде.

Дід устав. Підійшов до ікон, почав молитися. Баба замовкла, бо не можна було, коли чоловік молиться, говорити.

Перехрестився ще раз. Поці-

лував іконку, взяв хліб:

— Ну що, пішли?

— Ой-ой-ой! Як мене мої плечі болет. Вчора м взяла фасоль торішнєх тай хотіла змолотити. Та вже не могу, ой не могу, — Катерина засовувала свої шухляди, де клала гроші, замикала (хоч кожного разу мала сказати, що "не боїтси злодія"), зачиняла комірчину.

Павло чекав уже на дворі. За цей час він встигав набити люльку і випустити перші хмарки диму.

Нарешті з дверей церкви показувалася постать баби Катерини — ще на ходу щось шепочучи, чи жуючи — і вони разом йшли додому.

Жили на одній вулиці. Разом гралися в дитинстві, разом дівуалося-парубкувалося, потім і кумами стали. Одним словом — сусіди.

Дід Павло давно звик до бабиного язика. А вона знала, що не любить дід, коли чіпають його онуку, та ще доньку, яка в місті. Знала, та під'юджувала деколи діда, щоб той понервнувся. А дід любив слухати бабині теревені, теревені "польського радіо", як прозвала бабу Катерину на селі молодь.

Отак вони йшли. Дві згорблені постаті в літньому промінні сонця. Грубі руки, нехитрий убір, проста мова — вони знали одне одного з півслова.

Ішли. А надворі був час обіду. Час відпочинку і ... спогадів.

На піску гралися діти. А мені, як у старі добрі часи, хотілося лише сказати:

— З неділею Вас, люди добрі!

Полтава, 1903 рік

ПЕРЕД ПАМ'ЯТНИКОМ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

Полтава, 2003 рік

Мов діти біля свого батька, гуртуємося ми цього лагідного передосіннього дня біля пам'ятника Великому Полтавцю, який є початком днів пошанування Котляревського. Утілений у бронзу і камінь, Поет завжди залишається живим. Сто років тому, коли цей монумент постав перед людьми, Микола Вороний писав: «Він між нами тепер! Він зібрав нас усіх!» Ці знаменні слова й сьогодні звучать по-сучасному.

Так, Котляревський живий, бо живе наше рідне українське Слово, якому він дав могутні крила. На цих крилах тримається воно і сьогодні, хоча ламали їх імперські вітри, ламають і сьогодні чужі і свої вороги так тяжко здобутої Незалежності.

Колись Тарас Шевченко поставив рідне слово на сторожі гідності свого народу, гнівно картаючи рабське плазування перед сусідами. Та першим, хто поставив це слово на сторожі «рабів отих німих», був Іван Котляревський. Панас Мирний, який назвав поета високим словом «МИСЛИВИЙ», як ніхто інший, розумів значення творчості Котляревського і тому як до живого звертався із закликом стояти отут вічно і нагадувати кожному українцеві, хто він є і як мусить ставитися до України. Це те, про що скаже згодом Шевченко: «Немає другої України, Немає другого Дніпра!» І він стоїть отут уже сто років і буде стояти в обороні свого народу вічно

— «поки сонце з неба сяє».

Майже на одній просторовій лінії стоять з обох боків Котляревського два чужі монументи: колона Слави (для України — трагічного безслав'я) і пам'ятник вождя пролетаріату. Разом же відрізняється від московських монументів пам'ятник Котляревському. У художніх образах його, у рисах погруддя і обличчя поета явно виражена українська душа: гідність, доброзичливість (а не агресивність, м'якість характеру), відчуття ліричної натури. Цей пам'ятник — мов сама наша мова, і хоч поет бронзовий, а здається: промовляє до нас живим словом, закликає не здаватися в нашій одвічній недолі. Котляревський, а не пам'ятник слави «Русского оружия» є емблемою Полтави, її символічним знаком,

хоча, на жаль, це ще не всі зрозуміли.

Минуло століття від найбільшого свята того часу — народного пошанування Котляревського. За цей період відбулося

багато змін. Прийшла Весна і в Україні. Полтава теж оновлюється, готується принаймні зовнішнім виглядом европеїзуватися. Відрадно бачити ці зміни. Але треба дбати і про збереження історичної пам'яті, про розвиток духовної, глибинної, а не поверхової, головне ж, національної духом культури. Тут нам треба дослухатися голосу Котляревського, Шевченка. Увічнення видатних уродженців Полтави, Полтавщини — ця проблема все ще попереду. Усе ще панує страх перед іменами гетьмана Мазепи, котрий під стінами Полтави став на прохання московським царем, вірного сина України — Симона Петлюри, багатьох інших. Минуло 12 років Незалежності, а наші старовинні вулиці, як і за советчини, прикрашають таблички з іменами зайд — Менжинського, Фрунзе, Халтуріна, Леніна, Куйбишева... Який стосунок мають вони до історії Полтави, до нашого культурного минулого? Усі вони з тієї братії, яка мордувала український народ голодом, репресія-

ми, яка створила ганебний образ колгоспного раба. Хто вимете сміття з нашої хати?

Віковий відтінок швидкоплинного часу не применшив, а ще більше вивершив славу Івана Котляревського. Незрушно стоїть він перед новими поколіннями і запитально зазирає в очі: куди підете далі? Якою дорогою? Не помиліться!

У 1969 році, коли Полтава відзначала 200-річчя від народження свого великого поета, були ще люди, котрі пам'ятали день відкриття цього пам'ятника. Сьогодні їх уже немає. Але голос Котляревського, як і за сто років до них, так і тепер доходить до нас, він збирає нас усіх на раду-пораду, ми озиваємося на його поклик. Так говорив Микола Вороний, так говоримо і ми сьогодні.

Котляревський — з Полтавою! Полтава — з Котляревським! Ми — з Україною і Котляревським. Так буде через сто років і вічно!

Петро РОТАЧ

СКІЛЬКИ КОШТУЄ УКРАЇНСЬКА ШКОЛА № 36 У ДОНЕЦЬКУ?

1 вересня кілька вітчизняних телеканалів показало відеорепортаж про те, що в Білорусі закрили гуманітарний ліцей — останню в цій державі школу з національною мовою навчання. Коментатори унікали будь-яких аналогій з українською ситуацією — а даремно. У День знань — 1 вересня 2003 року — в Донецьку фактично перестала існувати українська загальноосвітня школа № 36. Дітям, батькам, учителям і пред-

ставникам громадськості не дозволили переступити шкільний поріг, не дозволили підключити радіоапаратуру, аби прозвучав Державний Гімн України, і вони, точнісінько так, як і їхні мінські брати (!) мусили відзначати початок навчального року під відкритим небом на спортивному майданчику.

Ні, таки даремно наші телевізійники не побували в Донецьку, — вітчизняний сюжет був значно крутіший від біло-

русського: голова Ленінського райвиконкому м. Донецька Тамара Єгоренко, як свідчать очевидці, просто за рогом школи перехоплювала дітей, садила їх у машину і відвозила в школу № 45 — звисно ж, із російською мовою навчання. За порядком (чи — кричущим безпорядком) пильно стежила міліція та «шефи» — охорона Донецького металургійного заводу. Ось так реалізується конституційне право на навчання держав-

Б'ЄМО НА СПОЛОХ!

ною мовою на батьківщині Прем'єр-міністра України В. Ф. Януковича — одного з претендентів на пост Гаранта Конституції.

Як і все хороше, погане також має свою історію і своє коріння. 1 січня 2000 року закінчився десятирічний термін для запровадження української мови в усі сфери життя на Донеччині — термін, який визначався Законом України «Про мови в Україні» та іншими державними документами, прийнятими на утвердження української мови як державної, зокрема в освіті.

Закінчення на с. 7

Богуслав
проти
Шевченка

стор. 3

У Народ-
ному домі —
корчма?

стор. 4

Палом-
ництво
в Полтаву

стор. 8—9

Устами
неложними

стор. 15

Минулого місяця в Тернопільському кафедральному соборі та на Березовицькому цвинтарі поминали археолога, літератора-просвітянина, мистецтвознавця Ігоря Герету. Приїхали друзі з Києва, Львова, Рівного... Біля щойно відкритого пам'ятника, автор якого — лауреат Національної премії імені Т. Г. Шевченка Ярослав Мотика, згадувалося, як ще рік тому, сповнений прекрасних задумів, добродій Герета ділився ними з побратимами. Він завжди щиро вболівав за результативність нашої спільної справи.

опубліковано тільки нещодавно, зокрема й оригінальну книжку поезії та прози “Скибка неба”.

Значною була й громадська робота І. Герети. Так, у 1978 р. він заснував при картинній галереї мистецький клуб із конспіративною назвою “Золотий вересень”, який діяв до 1985 р. і певного часу був репресований. У 1988 р. став співзасновником першої в Тернополі опозиційної організації “Тернове поле” й Товариства української мови, у 1989 р. — Товариства “Меморіал”, у 1991 р. — художньої премії імені М. Бойчука та Інституту національного відродження України, у 1992 р. — катери української культури в Тернопільській вищій духовній семінарії ім. Йосипа Сліпого, у 1993 р. — стипендії ім. М. Литвина для студентів-бандуристів із Тернопільщини тощо. У 1989 р. І. Герету було обрано членом Проводу Тернопільської крайової організації Народного Руху України, а згодом — членом її Великої ради. Він був депутатом обласної ради, головою комісії з питань культури й духовного відродження.

На знімку, що публікується, Ігор Герета — у колі найближчих друзів. Стоять (зліва направо) художники Ярослав і Ярослава Мотики, народний депутат України Ярослав Кендзьор із дружиною, сидять: Любомир і Марія Крупи та автор цих рядків. Ігор, як завжди, у центрі. Немов беркут, який обіймає нас, думаючи про вічне.

Микола ЛИТВИН

Експерти, які неможливо було очолити, вели за собою. А цей незвичайний добродушний велетень і не цурався звичайної чорнової роботи, був неабияким організатором, а головне — любив доводити розпочату справу до логічного завершення. Мені завжди не вистачало його — доброго друга й порадника, який умів підставити своє плече в найскрутнішу мить. Щоправда, залишилися з нами пам'ятні статті та конкретні справи Ігоря Герети.

Здобувши вищу історичну освіту в Чернівецькому університеті, 1962 року працював на різних наукових посадах у Тернопільському краєзнавчому музеї. Після шестимісячного слідства засуджений у 1966 році за антирадянську діяльність, спрямовану на відновлення незалежної Української держави, на п'ять років тюремного ув'язнення умовно. Аж до розпаду Радянського Союзу перебу-

БЕРКУТ ПОДІЛЬСЬКИХ ВЕРХОВИН

вав під жорстким наглядом органів держбезпеки та партапарату, і все ж використовував навіть найменшу можливість для наукової та громадської роботи.

Тоталітаризм унеможлилював національний розвій, але й за цих умов Ігор Герета вишукував шляхи утвердження української культури. Він був одним із фундаторів та автором експозиції музеїв С. Крушельницької (1963 р.), В. Гнатюка (1969 р.), Картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею (тепер — обласний художній музей, 1978 р.), про які видав у видавництві “Каменяр” нариси (про музей Гнатюка спільно з О. Черемин-

ським), заснував музей Леся Курбаса у Старому Скалаті 1987 р., за який боровся протягом двадцяти років, аж до останніх днів.

Уже в незалежній Україні вчений активно працював над створенням музеїв — Патріарха Йосипа Сліпого у с. Задристь, політв'язнів у казематах Тернопільського КДБ, сучасного українського мистецтва на Медовій. Розбудовував засади першого археологічного музею-парку у с. Чернелів-Руський Тернопільського району. У 1993—1994 роках виставка творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва із його збірки “Мистецтво друзів” експонувалася в Тернополі та Львові.

Як археолог, І. Герета відкрив сотні археологічних пам'яток та вів дослідження майже двадцятьох. Найбільше його досягнення — розкопки могильника черняхівської культури III—IV ст. у с. Чернелів-Руський, який має європейське значення. Матеріали з цього могильника, а також із могильника в с. Романівка, експонуються на міжнародній виставці в Німеччині (її подальший маршрут: Норвегія, Франція, Італія, Японія).

У 1980—1981 роках учений став співавтором трьох академічних монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття й Волині, співавтором історичних нарисів

про Тербовлю (1971 р.), Бережани (1979, 1980 рр.) і Чортків (1985 р.), а також автором видань про художників І. Хворостецького, І. Марчука, Я. Омеляна (1993 р.) і співавтором видання “Художники Тернопільщини” (1994 р.). Опублікував близько 100 статей в енциклопедіях, збірниках та журналах України, Канади, Росії, Сербії, Словаччини, Польщі та близько 700 газетних статей і заміток.

Ігор Герета був редактором або рецензентом майже двадцяти видань Інституту національного відродження України, членом редакцій та редколегій кількох збірників та журналів. А деякі його літературні твори

Народилася Лідія Костянтинівна в місті Дарниця (тепер це район Києва) 5 квітня 1923 року в родині службовців. Батько — інженер-будівельник, мати — вчителька. 1934 року родина Білецьких переїхала до Києва, оскільки батько працював на будівництві київського мосту. По закінченні середньої школи № 7 Лідія Костянтинівна навчалася у музично-драматичній консерваторії, яку очолював син Миколи Лисенка Остап. Під час війни вона працювала в редакціях газет “Київська правда” та “Література і мистецтво” (тепер “Культура і життя”). З 1944 року і до останніх днів життя Білецької було пов'язане з інститутом театального мистецтва

«ЧИМ БІЛЬШЕ ВИ ВІД СЕРЦЯ ВІДРИВАЄТЕ...»

Цього року виповнилося б 80 років видатному педагогу, професору, заслуженому діячу мистецтв України Лідії Костянтинівні Білецькій, добре відомій у великій театральній родині. Вона є автором багатьох статей та наукових праць, зокрема, “40 років українському радянському театру”, “Видатні діячі українського радянського театру”, “Шевченко і театр”, “Леся Українка і театр”, “Мистецтво життєвої правди”. До 100-річчя заснування театру корифеїв” та ін. У Київському державному інституті театального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого вона викладала історію українського театру й театру народів СРСР. Театральне життя ХХ століття цікавило її найбільше — колектив будь-якого театру вважав за честь запросити для огляду власної творчості Лідію Костянтинівну. А Хутір Надія, що на Кіровоградщині, був місцем її паломництва, куди вона приїздила зі студентами та колегами майже щороку.

ім. І. К. Карпенка-Карого: аспірантура, захист кандидатської дисертації, присвоєння їй звання доцента, професора та, нарешті, заслуженого діяча мистецтв України.

35 років Лідія Костянтинівна була деканом заочного відділення КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого. Але будь-які звання меркнуть у порівнянні з найвищою нагородою — любов'ю та щирим ставленням колег та студентів. Для них вона була найкращим педагогом, Людиною з великої літери, яка опікувалася студентами як своїми дітьми. Не вона вчила їх, а вони вчилися у неї людяності, доброти й професійному ставленню до будь-якої справи. Її дім являє собою родинне те-

атральне гніздо, де місяця вистачало всім, із якого вилітали у велике життя повні наснаги та життєвої мудрості вчорашні студенти.

8 квітня 2003 року в КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого відбувся вечір пам'яті педагога-легенди.

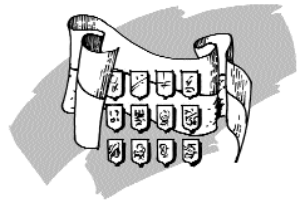
Серед присутніх — однокурсники, учні майстра та сьогоднішні студенти інституту. Вів вечір завідувач кафедрою театрознавства, професор Анатолій Васильович Поляков. “Ця скромна зала інституту театального мистецтва наповнена енергетикою духу, високого інтелекту та творчості багатьох митців української сцени і театральної педагогіки”, — почав він. Поруч із іменами Леся

Курбаса, Гната Юри, Наталії Ужвій, Амбросія Бучми Анатолій Васильович поставив ім'я Лідії Костянтинівни Білецької. Подібні вечори пам'яті стали вже традиційними. Вони є унікальною можливістю для студентів доторкнутися до минулого, поспілкувавшись із видатними діячами-сучасниками.

Ростислав Пилипчук, Богдан Ступка, Валентина Зимня, Василь Неволов, Лариса Кадирова, Ігор Безгін, Валерій Курбатов, Володимир Горянський — ці імена без звань та регалій відомі не тільки тим, хто зростає та мужніє у родинному колі інституту театального мистецтва, але й далеко поза його межами. Кожний із них пригадав теплі щемливі випадки з минулого. Але кульмінацією вечора став виступ Валерія Курбатова. Його виконання улюблених романсів “найкращого педагога”, а особливо однієї з найтужливіших пісень, виконаної а капела — “Стоїть гора високая” — просто зачарувало всіх присутніх. До речі, студент Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, блискучий скрипаль Олександр Шевченко — єдиний серед її студентів, хто погодився безкоштовно взяти участь у вечорі.

А у фіналі вечора зі словами щирої подяки виступила сестра Лідії Костянтинівни Олена. Саме вона була її вірною супутницею протягом усього життя. Їхній дім і досі називають домом сестер Білецьких, який до сьогодні відкритий для усіх, хто ще не викреслив зі своєї душі Любов, Доброту, Совість і Працездатність.

Людмила ГУРЕНКО,
студентка IV курсу КДІТМ
ім. І. К. Карпенка-Карого

Поліські села у плані забудови значно різняться від інших регіонів. Це вже пізніше, коли совети змусили хуторян оселятися в компактні, тобто вуличні, поселення, де житла зводили “під шнурочок” і на певній відстані, щоб легше було бригадиру вигонити селян на дармову колгоспну працю та описувати прижиток для різноманітних оподаткувань; руйнація хутірної системи принесла чимало лиха для поліщуків як з економічного, так і з морального боку.

Традиційно ж полісяни оселялись у зручних для господарювання місцях. Неодмінною умовою була наявність животоків. Але не тільки це визначало місце, де заковувати пуповину новонароджених дітей, — щоб земляна долівка і дерев’яні стіни не сиріли від ґрунтових вод, вибирали здебільшого пагорби, себто сухіші місцини. Робили це в такий спосіб. Облюбоване місце огорожували і запускали на переночівок корів чи коней. Якщо тварини постійно лягали на те саме місце, то можна було будуватися, а коли змінювали — шукали в такий же спосіб іншого, сухішого.

Відтак, визначившись із місцем, звечора насипали по чотирьох кутках майбутнього осідла жменьці зерна або ж клали спеціальні випічки чи окрайці хліба. Вдосвіта дивились: якщо поведеним уночі скористалися звірі, миші — то на щастя. Отож, оббудувавши місце для поселення визначений час господар запускував хатобудів “закласти підлини” там, де вже стояв символічний хрест. Тільки-но вони це зробили, господиня розстеляла праниковий рушник на майбутнє місце покуті й частувала будівничих. Цьому варто нагадати і про обряд прищепленні підвалин: роблячи зарубини на святковому куті, клали металеві копійки, а в деяких випадках одрубували півневі голову й укладали її на стиках — “щоб охороняв житло” (півень за народними віруваннями є “чистою силою” — його досвіткове кукурікання прогонить усяку нечисть”).

Зі зведенням хати на причілковій стороні прибивали гілку — березову, а подеколи й соснову; це символізувало, що оселяється “праведним духом”. Перед тим, як переселитися в новозбудовану хату, молоді господарі запускали на ніч kota або півня: кіт символізував чистоту оселі, а півень — оберегові функції. На входини годилося перенести зі старої господи живого жару, шмат глини чи цеглини від печі — “щоб прижилося в новому житлі”. Для цього запрошували священника, аби скропив хату й прочитав усьокійливу молитву, після чого на покуті запалювали божничку.

Щоб нова оселя “не цуралася людей”, на вхідчини, як правило, запрошували родичів та сусідів, котрі мали прийти з хлібом-сіллю, б’ючи поклони в усі кути хати. При цьому обов’язково нагадували: “Нехай у вашій оселі буде затишок, злагода, дитяче щебетання і щоб сонце світило в усі віконця”. Так воно власне й було: вікна в житлових приміщеннях обов’язково влаштовували до сонячного колообігу.

Відтак традиційні поселення переважно на рівненському Поліссі, де совети утвердилися пізніше і не встигли провести переселення хуторів, і досі мають за термінологією етнологів “безсистемне чи хаотичне розташування осель”. Але це було продиктовано житлово-господарськими умовами. Купно жили лише євреї.

Житло значною мірою залежало — зрештою, так і досі є — від економічних умов. Оскільки поліщуки споконвіків перебивалися хлібом та сіллям, то це позначалося і на облаштуваннях осель. Тут ще в шістдесяті роки можна було зустріти напівкурні хати, коли дим виходив у сні. Цим, власне, й скористалися працівники музеїв народної архітектури та побуту у Львові й Києві. Там і там експонуються такі будівлі, придбані на Поліссі.

Традиційне планування тутешнього житла — хата, сіни, покліт і комора. Вхід до хати через сіни; біля

тильної стіни розміщувався покліт — у ньому зберігали взимку квашенину, моркву, буряки, капусту й картоплю, а також коріння від квітів, які висаджували навесні. З настанням морозів сюди раз на добу вносили в чавуні жар, який і рятував городину від замерзання. Влітку тут тримали молочні продукти, оскільки покліт був своєрідним охолоджувачем (льохів, як правило, не будували через близькі ґрунтові води).

Якщо покліт (деінде — степка чи стебка — і такі побутують назви) будували “без просвітку”, себто будь-яких віконць, то в коморі робили два чи три невеличкі надрізи у формі трикутників — “щоб трохи світла було”. Тут тримали одяг, збіжжя, солонину та інші господарські речі. Влітку, за спекотливої днини, навіть відпочивали чи переночовували. Звідси й відомий, переважно на Поліссі, обряд “комори”, про який варто, бодай фрагментарно, згадати.

Віддавна комору вважали “чистою прибудовою”, оскільки тут переховували хліб, великодне-

“речовий доказ”, що “наша молода цнотливою була”, і під розспів возвеличальних наспіванок частувалися ритуальною наливкою червоного кольору, приготовленою на ягодах калини.

Але траплялися й винятки. Якщо молода до шлюбної ночі не зберегла дівочої цноти, кульмінація весілля втрачала свій символ, і селом ішли різноманітні поголоси; як розповідали мені літні інформаторки (а за цим стежили лише жінки), бували випадки, коли шлюб розпадався. За таких okazій молодь намагалася різноманітними способами “зробити підманку” — роздаювала ягоди калини чи використовувала кров із птахів. Якщо свашки від молодого запідозрювали в легкій поведінці дівчину, то навіть влаштовували експертизу “шлюбних слідів” і єдине, що не могли розпізнати на підробку, то це була кров із голуба.

Ось такий уже призабутий і своєрідний обряд побутував у весільному церемоніалі. Ми можемо, з огляду на сучасну мораль,

злігодні та негаразди), але й годувала гарячою стравою, обігрівала. Зверху на спеціальній жердці перезимовували в’язки цибулі й часнику, а в нижніх пічурках сушили взуття. Під піччю нерідко тримали курей та обігрівали ранніх телят, котрі з’являлися за лихих морозів.

У давніші часи лісовики майже не користувалися індивідуальним посудом. У дерев’яному столі, що завше стояв на покуті, посередині видовбували заглибину, яку заповнювали юшкою, борщем чи картоплею; страву з колективного “казанця” споживали лише дерев’яними ложками.

Мені в 1965 році пощастило гостювати в одного унікального древліянина. Відбувши кілька років у таборах, не став жити в одній хаті з дружиною, оскільки та офіційно відмовилася од “ворога народу”, а збудував неподалік невелику хатину за польським праобразом. Усе внутрішнє начиння виготовив із дерева: стола з поглибиною, ліжку, відро, кухлики, різноманітні дзбанки, лож-

від ученим вважати, що їх будували поліські зодчі. Таку форму подекуди ще й досі можна зустріти в глибинних селах лише в цьому регіоні.

Сучасне житло в Поліссі різноманітне. Молодші його мешканці зводять оселі на дві, а то й три кімнати з більшими вікнами (“Маленькі віконця, — як пояснив мені один з інформаторів, — краще зберігають тепло взимку, а влітку — прохолоду”); навіть такі мацюпусинькі віконця на зиму прикривали мішковиною, куди напакувували тирсу, кострицю чи клоччя, а на тильній стороні хати робили суцільну загату, втеплюючи листям чи соломкою.

Років із п’ятнадцять-двадцять тому навіть поліщуки почали ліквідовувати традиційні печі, залишаючи лише грубки та лежанки, оскільки в сільській крамниці постійно привозили свіжий хліб; нині ж довелось відновлювати їх, оскільки, як уже мовилося, в переважній більшості сіл господині випікають домашній хліб, а отже пічні діжі довелось витягувати зі схованок. І тут пригадалися поетичні рядки Б. Олійника:

Образу хліба вклонімося.
Сиріч людини,
Високочолому сіятелю землі.
Істинно, люди: живемо
не хлібом єдиним.
Істинно так... коли маємо
хліб на столі.

Про поліське село з його осідлами, де й сьогодні подекуди вигойдуються в колісках майбутні повпреди нації, можна репродукувати монографічні висліди. Та моє завдання скромні-

ся

ну
лю
ю,
помешкання наших країн розпізнають за білизнаю хати. Два, а то й три покоління природних чи примусових переселень на безмежні терени Сибіру не вивірили прадідівську традицію — і до сьогодні можна впізнати наших країн за білизнаю стін.

Етнічні поліщуки також дотримуються цієї традиції. Але чим далі наблизитися до кордону з Білоруссю, тим помітніший контраст: відчутно зменшується побілка на хатах, вона або відсутня, або ж нанесена довкола вікон. Чіткої відповіді я так і не почув. Лишень один сільчанин сказав таке: “В кого не поб’єлана хата, то литвин живе”.

До речі, литвинами на Поліссі називають білорусів. Засвідчує це перезв’янська переспіванка; коли зустрічаються біля оселі молоді дві пари, місцеві жінки неодмінно заводять: “*Ой не лізь, литва, Бо буде битва.*” Щоправда, ця лексема може мати й інше значення...

На жаль, так трапилося, що в повоєнний період Полісся й Волинь втратили чимало етнічних земель, а відтак і людності. Неперевершений “крайтель кордонів” Сталін відпанахав, на прохання польського керівництва, нігтем на карті від України, а частково й Білорусі, значну територію. Щоб якимось чином змилювати сьєбрі, віддав їм плодородну Берестейщину. Хрущов зумів виторгнути лише шматочок болотистого Полісся. Ось там, де більш-менш компактно проживали білоруси, і залишилася традиція не білито оселі. Але відсоток цей надто мізерний.

Що там та як, але, нехай і бідне на умеблювання та інтер’єр, традиційне поліське житло, вибудоване з соснового дерева, — для мене особлива радість: присівши на ясеню лаву чи ослін та зіпершись ліктями у застелений лляним обрусом стіл, одразу поринаєш у казкові спогади про цей край. І як тут не згадати прекрасні рядки Василя Симоненка:

Ти стоїш, не багата й не пишна,
Виглядаючи з саду на луг.
Рясний цвіт обтрусили вишні
На солом’яний твій капелюх...
Ти була мені наче мати,
Ти служила мені, як могла, —
Кожна кроквочка, кожна лата
Не жаліла для нас тепла.

● **Василь СКУРАТІВСЬКИЙ**

ХАТО МОЯ БІЛОБОКАЯ

Хата вікнами до сонця

Село неначе погоріло

ві паски і весільний коровай. Власне з весіллям і пов’язаний обряд, який за радянського режиму етнологи намагалися замовчувати, а коли й згадували, то лише з негативною характеристикою. Серед дослідників найповніше описав це дійство Федір Вовк.

Мені пощастило зафіксувати окремі відскіпки цієї обрядододії, які побутували в глибинних селах Полісся ще наприкінці п’ятдесятих років. Коротко зупинюся на його основних елементах. Після першого дня весілля, коли молодий везе на переночівок свою шлюбну подругу, то дві літні свашки з обох сторін готують їм “шлюбну постіль”: застеляють чистим простирадлом ліжку, а на молодю вдягають білу сорочку.

Допоки свашки відспівували жартівливих весільних пісень, молодята в коморі мали здійснити перші шлюбні стосунки. В уголів’ї їм ставили сиду — розбавлений на воді мед, а звідси й термін — медовий місяць. До речі, так чинили впродовж подружнього життя, допоки не з’явиться перестіжок, вважаючи, що медова сита сприяє повноцінному зачаттю.

Через певний час (в одних випадках через кілька годин, в інших — удосвіта) ті самі свашки заходили в “ложе” й перевіряли, чи є сліди крові на простирадлі або ж на нічній сорочці. Якщо так, то вони врочисто вносили до світлиці

засуджувати його, вважати “комору” патріархальним пережитком. Це справа кожного створеного. Але знати про нього мусимо: в давніші часи, як на мене, він мав право на існування — в такий спосіб народна мораль була вагомим перепонним розпущеності, — дівчина, котра не зберегла своєї цноти, кидала знеславлуючу пляму на батьків. Тому останні вельми стежили за поведінкою своїх дочок.

Таку ось своєрідну роль виконувала господарська прибудова-комора. Звідси й приказка: “Комора покаже, коли молода ляже”. Але повернімося до найголовнішої споруди — хати. Її традиційне умеблювання надмірно просте. Широка — до півметра — лави, стіл, ослін, дерев’яне ліжко і мисник та піч. Над ліжком висіла жердина, на якій вішали празничний одяг, рябчуни та рядюжки (виткані з льону рядюжки використовували як простирадло, а більш вичурними з мистецького погляду рябчунками застеляли ліжко; ті й ті ткали з валу у “хвилки”, пофарбовані в різнокольорові відтінки).

Нееоціненну роль в однокімнатному помешканні відігравала піч, яку поліщуки називали “другою матір’ю”. Вона не тільки зберігала вогонь (тамтешняки цілодобово тримали жар для обігріву та розпалювання печі; якщо він згасав у припічку, то вважалося, що оселю невдовзі заповонять

Так зберігають сіно біля осель

ми, навіть декілька мисок, на вхідних і сінешних дверях завіси, клямки й замкачки також із деревини. “Не можу дивитися на метал, — зізнався полісянин, — він так остогид мені в таборах, що й до рук гідко брати. Хочу дожити свого віку, які мої предки!” — “Чим же ви освітлюєте оселі? — подікавись у нього. — У вас не проведена електрика й лампи немає”. — “Посветочем...”

Лишень тоді, коли глянув на продушину в стелі, зрозумів, що він користується кабіцею, цебто по світлом — традиційною освітлювальною системою. Не одне століття лісовики користувалися по світлом. Під час війни та в перші повоєнні роки, коли було сутужно на гас, а про електрику годі й говорити, в оселях на кабіці — спеціально влаштованому комінку, прив’язаному до стелі на решітці блимів вогник, побіля якого прями, вишивали, а молодь співала пісень. Для цього заготовляли відповідну кількість смолянистих соснових скіпок або ж березових лучин...

Традиційна форма зведення житла — в зруб. На кінцях плахи зарубували в такий спосіб, що вони міцно в’язалися в кут. Це найдавніша форма житлового будівництва, яка сягає своїм корінням у глибину століть. Особливо це стосується шестигранних кутів. Саме в такий спосіб були зведені Золоті ворота в Києві, де й донині збереглася саме шестигранна в’язка. Це дало при-

ЖИТЕЙСЬКІ ІСТОРІЇ

Я знав його багато років і часто говорив із ним подумки, уявляв на тихих вуличках степового містечка, де він жив, господарював, добудовував власну хату, іншим людям допомагав — майстер на всі руки, і столяр, і муляр, і, безумовно, водій усіх різновидів автотехніки — від трофейного німецького мотоцикла до купленої вже в останні роки “Ниви” й вантажівок будь-якого взірця. Руки мав золоті і, мабуть, жодній людині не відмовив у допомозі, на яку був здатний. Все життя будувався сам, і людям іншим допомагав будуватися. Воістину його можна було б назвати великим будівничим, коли б не мав іншої слави.

Од згадки про Пилипа Шуляка завжди на душі ставало затишніше. А як у скрутну хвилину згадаєш, то наче аж всі власні клопоти й лиха мізернішають від одного лише спомину — живе командир, працює, ось вранці чи ввечері проходить своїм Ружиним, по своїй землі, серед своїх, і все це надійно, як сонце сходить і заходить, як день починається і закінчується, бо людина живе й разом із нею живе світ, який її оточує, і світ цей швидше такий добрий, ніж лихий... І життя продовжується, що б там не сталося.

Можливо, із першої зустрічі мене вразила певна невідповідність легенди, яка витала над ним, і тим образом, що набрав зримих рис. Але чим далі, то все більше переконувався: скромний, позбавлений щонайменшого честолюбства Пилип Олександрович Шуляк, сільський дядько, ніяк — жодним жестом, учинком, словом не відсторонює від себе легенди, витвореної народною пам'яттю про нього як найхоробрішого партизанського ватажка в краї. Навпаки, почувається в ній звичайно, аж наче байдуже, як у власній хаті: люди знають — не збрешуть, страху ворогам він наганяв, німці проти нього й батальйони висилали, кажуть, куля його не брала, а хто знає, може, й не брала, бо через такі бувальці перейшов, а живий, хоча й контужений, на одне вухо не чує, осколками гранати посічений, але куля таки не взяла. А війна минула — прийшло інше життя, і не нарікав він на нього ніколи, поспішав тільки справи свої нескінченні поробити.

От лише, коли Василя Земляка, побратима бойового й видатного письменника згадував, прикро було командирові, що не встиг він написати книжки про закін, хоча й обіцяв.

— Але ж, хто знає, коли помреш, — наче і тут виправдовував свого друга й засмута тінню лягала на його добре, відкрите, з весни засмагле на степових вітрах обличчя.

— Що ж поробиш, — казав, — тільки Василь Земляк міг написати, бо він усе знав і бачив, а такого письменника, як він, не буде.

Шанував командир Василя Земляка й завжди підкреслював, що був він одним із найхоробріших у загоні, а мовлячи про товариша, виявляв і своє особливе ставлення до його незвичайного дару — письменницького, — таємниця якого була, безперечно, для нього загадковою, ніж звичайна вояцька звитяга.

Скаржився мені Пилип Олександрович:

— Не люблю писати. По мені, краще лопатою чи сокирою працювати.

І він працював, усе життя працював, допоки за роботою не

ПРОЩАЙ, КОМАНДИРЕ...

наздогнала вічного трудівника остання хвилина.

Читав усі книги, які дарував йому автор, і розмірковував:

— Василь писав правдиво, так на війні й було. От у романах — там збрешуть, як схочуть. Зроду їх, тих романів, не читаю. А Земляк писав повісті, бо хотів розказати правду.

Сказав йому якось:

— Пилипе Олександровичу, але ж “Лебедина зграя” та “Зелені млини” — романи, Землякові романи...

Але й найкращі друзі твори він не хотів визнавати в жанрі, що викликав неприязнь:

— То не знаю, чого він так назвав, а насправді — то повісті, бо читаєш, і все, як у житті, — правда.

Важко мені збагнути, як командир сприймав притаманні для Землякового письма образи химерні, гротескні, всі оті перебільшення, витворені бурхливою авторською уявою, що стали окрасою зовсім неповторного художнього стилю... Але одне знаю напевне: партизанські повісті Василя Земляка “Гнівний Стратіон”, “Підполковник Шиманський”, “Ніч без милосердя” — важко було читати командирові.

У кожній новій повісті він, зрозуміло ж, хотів знайти рядки про 1-ий партизанський загін імені Ружинського району, який він організував ще у вересні 1941-го, і яким командував аж до визволення Житомирщини, дочитував — і не знаходив, і образи уявні, художні, мабуть, мало командира втішали. Хотів він прочитати про все те, що було насправді, без жодного перебільшення, і тільки з ним та його відважним войнством, а не загалом про партизанів, що діють там, де і він із Василем Земляком воював, у степових містечках та селах південної Житомирщини та Київщини, що межують із Вінниччиною, але ж імена не ті, й події переінакшені. Воно наче й правда, вони ж і самі, ружинські партизани, були не менше відважними, ніж герої книжок, часом переважали їх у винахідливості, але... командир не міг не прагнути достеменності.

А втім, не заперечував, коли побратими-партизани порівнювали його із Земляковим Стратіоном, намагалися знайти в ньому риси свого відважного команди-

ра, і образ цей, такий узагальнений, широкий, як степовий простір, відчувалось, імпонував Пилипу Олександровичу. Можливо, в ньому він знаходив якусь особливу, тільки йому відому правду.

А, можливо, відчував і те, що як і Стратіона, про що твердить Василь Земляк, і його самого “витворила” війна. Він був героєм, допоки вона тривала, а після її закінчення про героїство залишилася лише пам'ять, і звичайне життя трудящої людини стало його долею. Життя нелегке, бо чоловік він за вдачею неупустливий, правду міг будь-кому в очі сказати, не зважаючи на чин, а привілеїв собі не шукав ніколи — це ж треба було принижуватися колишньому герою. Не марнославним був Пилип Шуляк, але героєм себе таки вважав.

Із Василем Земляком (на ті дні провідником підпільної групи, що діяла на Юзефо-Миколаївському цукровому заводі, поблизу Самгородка) Пилип Шуляк познайомився у травні 1942-го. Молоді вони були, дуже молоді... Командирові Ружинського партизанського загону йшов двадцять сьомий рік, підпільникові Василеві Земляку тільки-но минуло дев'ятнадцять. Та лиха вже встигли зазнати: Пилип Олександрович пройшов через оточення, полон, Василь Сидорович спізнав небезпек підпілля і вже встиг зрозуміти, що воювати із ворогом треба не тільки листівками, не лише потайки, але зі зброєю в руках, так, як Шуляк воює. Тому й вийшов він із своїми підпільниками на пошуки командира, знайшов його в рідних степах, і з першої зустрічі — порозумівся. Як згодом виявилось, на все життя.

Книжки видатного письменника зберігались у хаті командира на етажерці, виплетеній із лози, де кожна полицка була застелена білими, вишитими по краях, скатертинами. Пилип Олександрович любив показувати ці книжки, обережно передавав їх із рук у руки і щоразу повертався до них, наче вперше. Так, командир пишався тим, що його побратим сягнув у мирному житті височин значніших, аніж він сам — інспектор по кадрах Ружинської автоколони (так звалася посада, з якої вийшов на пенсію).

*Дорогому Пилипу Шуляку,
гину, наразі в війні
і миру, великому
герою партизанської
війни на Україні
Василь Земляк
Київ, 72 р.*

На примірникові роману “Лебедина зграя” — останній своїй книзі, подарованій командирові, — Василь Земляк написав: “Дорогому Пилипу Шуляку — другу, побратиму війни і миру, великому герою партизанської війни на Україні від автора. Василь Земляк. Київ. 1972 рік”.

Але не тільки з Василем Земляком зберігав дружні взаємини командир у мирні роки. Всі адреси колишніх своїх бійців знав, усі перипетії їхнього життя упродовж багатьох літ були йому відомими. Здавалося, що в ньому так назавжди й лишилося командирське почуття відповідальності за кожного, з ким воював, кого виводив до перемоги з воєнного полум'я.

Був у нього блокнот із адресами, мав звичку всіх, про кого знав, вітати з двома святами — Новим роком і Днем Перемоги.

(Як не називай це свято — думаю тепер, але воно теж має свою історію. Так його називали й Василь Земляк, і Пилип Шуляк, і люди їхнього покоління, яких уже немає. Світла їм усім пам'ять!)

Писав Пилип Олександрович твердим, аж наче суворим начерком, і завжди у своїх невигадливих, лаконічних вітаннях бажав того, що, звісно, передусім треба людині — “крепкого здоров'я, великого щастя, мирного неба й успіхів у роботі”. Певен, командир не тільки користувався усталеним трафаретом, а добре обдумував, можливо, й кожного нового року свої побажання і, тільки знову переконавшись, що вони так і залишаються найважливішими, повторював їх знову.

На День перемоги запрошував до Ружина вцілілих своїх бійців, і вони приїжджали, знову оточували командира. Сиві, красиві, статечні люди нагадували тоді юнаків, що підлягали командирові безперечно, і в будь-яку хвилину свята був він серед них на видноті — поважний, щасливий. Але і в такі піднесені хвилини, не полишала командира характерна задумка, здавалося, він завжди про щось думає, зважує, і посміхався рідко. Мав вигляд, справді, як великий полководець, що знову зібрав своє військо, і має розпоряджатися ним розумно. Красивим він був — у просто зшитому сірому костюмі, блакитній сорочці з краваткою, яку, мабуть, одягав тільки на свято.

Незабутні люди приїжджали на зустрічі до Ружина. Я розпитував їх про партизанські бувальці, а вони не про себе розповідали — все про командира, і знову про командира. От він був героєм. Відставні офіцери, вчителі й художники, інженери й лікарі, районні й обласні начальники — всі вони вважали Шуляка найвидатнішим посеред інших, рівних.

Першу чарку в хаті Шуляка було прийнято випивати за тих, хто не дожив до Перемоги, й за тих, кого не стало між партизанськими зустрічами, хто ще минулого року був ось тут, в цій хаті, а вже немає — вічна пам'ять! Склад свого вцілілого загону командир знав напам'ять, і сумний перелік втрачених побратимів звучав із його вуст.

Здавалося, що сам він ніколи не вмере, як і легенда, що з'єдналася з його ім'ям над степовим краєм. Не дожив Пилип Олександрович Шуляк до 45-річчя Перемоги, помер 24 квітня 1990 року. Іздив ще того дня в Погребище, сам, сімдесятичотириохлітній водій, вів автомашину, а повернувся додому — серце запекло, як вогнем. Встиг про це сказати рідним, дружині, сину, і ще одне сказав у свою останню хвилину, щоб вже не турбувалися про нього:

— Не треба мені лікарів... Я помираю...

Не стало Пилипа Шуляка, великої людини, яку витворила війна, наче для того, щоб виявити ще один раз непереможний дух ніким не скороного народу.

Мені здається, що останню хвилину командира відчув кожний із його вцілілих бійців, де б він не був у цю мить, і що б не робив. Чи подумки промайнуло, чи незбагненим болем на душу лягло: немає Шуляка...

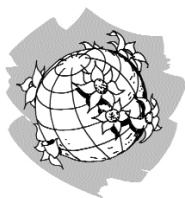
— Прощай, командире...

Те ж, здається мені, і все більше з відстані років, відчув і я, бо з першої зустрічі з ним у весняному Ружині відчув у цій дивовижній людині справжнього й великого командира. Не зважився назвати його командиром у наших давніх розмовах, але подумки називав так завжди. Можливо, приналежність до різних поколінь тут майже не важить: командирами насправді визнаємо лише тих, кого самі обираємо...

...Хоронили Пилипа Олександровича, й над його могилою прогрімів перший весняний грім. Цей грім згадують зараз у Ружині як останній і єдиний салют на честь командира, і він теж, із плином часу, той несподіваний грім, уже стає легендою, але легендою, що витворює саме життя.

● **Анатолій СКРИПНИК**

На фото: двадцять літ тому: Пилип Шуляк в оточенні побратимів. Без нагород.

ОСОБИСТІСТЬ

Закінчення.
Початок у № 34 за 2003 р.

Пішов я з тим знайомим до такої собі берлінської ресторації “Мелодія”, що до неї інколи навідувався. Навколо повно офіцерів, а мій знайомий каже: “От якби зараз кинути гранату, то нароби́ли б бігусу...” Після тих зустрічей я потім час від часу їздив до Варшави по нелегальну пресу.

Пізніше вже не їздив, — газети приходили поштою. Я тоді вивчав історію Балканів. Професор Вальявец, німець словенського походження, котрий був директором Інституту Південно-Східної Європи в Мюнхені, взяв мене до себе як асистента в університеті в Берліні. Я з цього скористався і допасував до цієї функції ще й фіктивний “Інститут Чорного Моря”. І на адресу цього “інституту” отримував усю нелегальну пресу з Варшави. Потім я почав також отримувати “Neue Zuercher Zeitung” і “Dziennik Polski” з Лондона — “для наукових цілей”. Отже, я був добре поінформований.

МУШУ
ВСЕ ПОБАЧИТИ

Вдалося жити так, що німці не звернули на мене уваги, не знали мене. А поза тим, я повинен був заробляти, бо за кореспонденції, які я писав до “Краківських Вістей”, платили небагато. Для студентів було дві можливості заробляти: розносити газети або більш ризиковане заняття — спати на промислових підприємствах, щоб у разі бомбардувань гасити пожежі. Я обрав це друге. Але щоб отримати дозвіл на цю роботу, треба було мати згоду Управління Праці. Я пішов до цієї інституції.

Мене прийняв службовець старшого віку, бо тоді молоді всі були на фронті. “Звідки Ви?” — запитав мене. Я відповів, що з Коломиї, що її за Австро-Угорщини називали “Коломеа”. “Ага, значить із Італії”, — констатував службовець тоном знавця. Я було заперечив, намагаючись пояснити, що це не Італія, а Галичина (Galicia). Тоді він обурився і, повчально наголошуючи на кожному слові, пояснив мені, що “Галіція — це Іспанія”, а “Коломеа” — це власне Італія. У підсумку я отримав на трудовому посвідченні надруковане великими літерами свідоцтво — “Італієць”.

На той час мої контакти з Україною майже припинилися. Одного разу приїхав брат майбутнього провідника мельниківців Василь Штуль, мій сердечний приятель, співредактор газети “Волинь”, яка видавалася у Рівному. Розповідав, що починає діятися щось таке недобре і що мельниківці цьому супротивні. Але тоді ще бандерівці не рушили повною силою, — було це на початку 1943 року. Пізніше бандерівці арештували В. Шуля, диктували йому статті, які писав ніби від свого імені, а потім убили. Після цього вже не надходило жодної інформації.

Настав день 20 липня 1944 р. — замах на Гітлера! Заарештували кількох професорів нашого університету, кількох моїх товаришів-студентів. Я виїхав до Праги, працював у архівах. Хотів писати докторат про українські політичні партії на Закарпатті. Тоді познайомився з кількома особами з петлюрівської

еміграції, переглядав документи, фантастично цікаві матеріали уряду Української Народної Республіки (пізніше ці матеріали забрали советські функціонери).

Потім повернувся до Берліна. Одного дня, коли сидів у кімнаті, увійшов хтось, щоб заарештувати мене. Показав мені посвідчення секретної поліції і запитав, чи тут мешкає Богдан Осадчук. Я сказав, що так, але наразі його немає. Той вийшов, а я одразу залишив те помешкання. Наближався фронт, мої друзі тікали на Захід. А я вирішив, що мушу все побачити, як воно буде. Минув березень, надійшов квітень. Совети рушили на Берлін.

“ЗАХІДНЯКИ”
І “СХІДНЯКИ”

Ми мали знайомих під Берліном, поряд із кіностудією UFA. Поїхали туди якимось останнім потягом. А другого дня увійшла Червона Армія. Банди

БОГДАН ОСАДЧУК —
СВІТОВИЙ
УКРАЇНЕЦЬ

Професор Б. Осадчук продовжує: “У Берліні жилося всупереч війні. Був у мене знайомий, ще з Буска Здрою. Одного дня з’являється в Берліні. І каже, що він в Армії Людовіч і є членом Польської Робітничої Партії. Проситься переночувати. Уявляєте?! У столиці гітлерівського рейху, під час війни, Українець перековує польського комуністичного кур’єра!”

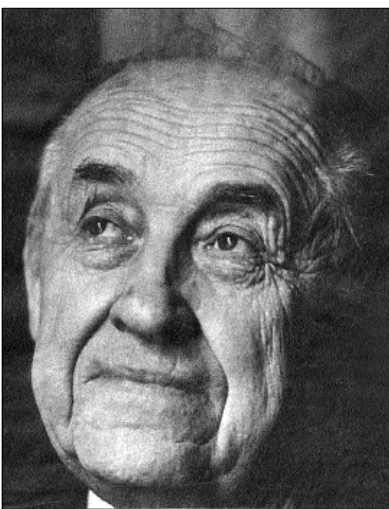
червоноармійців досить регулярно приходили грабувати. Про всяк випадок я казав, що італієць і показував своє посвідчення працівника з надруком великими літерами: “Італієць”.

Кількома тижнями пізніше почалася підготовка до Потсдамської конференції. Приїхали команди, щоб підготувати помешкання для Трумена, Черчілля. У тому домі, де проживали ми, поселили офіцера англійської розвідки. У бесіді з ним, я відкрився йому, яким чином опинився тут і про те, як давно надурюю цих Советів, а він мені так флегматично відповідає: “Завтра передам Вас нашим союзникам”. Я розбудив наречену і ми пішли пішки до Берліна. А в Берліні англійці щонаочі робили облави на емігрантів. Причому, разом із НКВД. Ситуація була критичною. Але певного дня з’явилися мої польські знайомі з Армії Людовіч. І повідомили, що організують військову місію в Берліні. Заангажували мене, і я почав робити для них огляди німецької преси. Водночас розпочав працю кореспондента варшавського “Кур’єра Подзенного”.

Одного дня приїхав Губерт Меллер, який дуже слабо розмовляв по-польськи, блискуче по-німецьки і добре по-чеськи, — типовий функціонер Комінтерну, уповноважений росіянами. На час виборів 1947 р. Меллер розпорядився, щоб я чергував 19 січня, на Свято Йордану. Через це я був дуже злий на нього, а тому, коли наступного дня вранці він запитав мене про підсумки виборів, я сказав, що виграла Польська Соціалістична партія. А він на те: “Ой, що ж

тепер буде з нами?” Я кажу: “Треба буде евакуюватися”. А він: “Чи Ви вже розмовляли з Грошем, шефом із питань преси?” А я: “Грош виїжджає до Москви. І Берман також збирається туди”. Тут я не витримав і вибухнув сміхом. Од того моменту він чекав нагоди, щоб поквитатися зі мною. Зрештою, по якомусь часові він оскаржив мене у зраді державної таємниці. Тоді я зголосився до американців.

Почав писати до газети “Die Neue Zeitung”. Установив контакти з українською еміграцією в Америці, у Німеччині, з постпетлюрівським еміграційним урядом у Мюнхені. І в 1950 році я почав співпрацювати з польською, знаменитою на весь світ, “Культурою” Єжи Гедройця, що виходила в Парижі. Також уклав тісні зв’язки з газетою “Українські вісті”, яка видавалася у Новому Ульмі та з Українською революційно-демократичною партією (УРДП) Івана Багряного, з представни-

ками нової еміграції з наддніпрянської України.

Загалом еміграція поділилася на “західняків” і “східняків”. Я співпрацював, переважно, зі східними співвітчизниками. Справу різанини на Волині тоді ніхто не порушував. Коли встановилися контакти з польським еміграційним урядом (що перебував тоді у Лондоні — Є. Г.), від нього також не надходило жодних вимог чи матеріалів. Ніхто тим не цікавився. У польсько-українських стосунках на Заході основною став антикомунізм, а не розкопки в історичній пам’яті. Партизанську війну, яка тоді ще продовжувалася в так званому Закерзонні на території Польщі на захід від Бугу, в емігрантських колах трактували як внутрішню справу націоналістів. Найважливішою подією на той момент була заява “Культури” про те, що Польща відмовляється від своїх претензій щодо Львова.

І хоча на той час у комуністичному середовищі все було начебто полюбовно: зусібіч славлено польсько-радянську дружбу та співпрацю між Києвом і Варшавою, — проте всі знали, що це — ширма. Поляки мріяли про реванш та про повернення собі Львова і Вільнюса; співали тоді: “Єдна бомба атомова — і вруцями знув до Львова”.

УТРИМУЮЧИ
УКРАЇНСЬКО-
ПОЛЬСЬКУ
РІВНОВАГУ

У цій ситуації видавець паризької “Культури” Єжи Гедройць виступив з ініціативою

зректися Львова, Вільнюса і Гродна, а натомість нав’язати тісніші контакти із східними сусідами. І виграв! Уперше в історії доктрина, створена за кордоном, вкорінилася на вітчизняних теренах. Та концепція стала основою сьогоднішніх стосунків Польщі з сусідами.

У середовищі української еміграції мене, який писав до польського місячника “Культура”, атакували, головним чином, бандерівські кола. Часом на мої публікації відгукувалися критичні голоси старшого покоління, серед якого ще існували антипольські настрої. Але, на щастя, не сіра маса формує політику, а мислячі люди.

На жаль, Україні ізолювалися. Лише окремі особи пробували вийти з тієї ізоляції, зокрема такі, як Борис Левицький, пов’язаний зі Східним Бюро Соціалістичної партії Німеччини, автор коментарів у “Зюддойче Цайтунг”.

Я під псевдонімом Александр Кораб писав до багатьох німецьких газет. 1956 року, як представника України, мене запрошували брати участь у дуже популярній телевізійній передачі. Постійно публікував багато матеріалів у “Neue Zuercher Zeitung”, у впливовій швейцарській газеті, яка формувала думку читачів, особливо щодо польської, а також совєцької і загально східно-європейської тематики. Я вийшов на загальноєвропейську арену преси.

А щодо Польщі, то моє особисте рішення про те, що на цьому напрямку треба щось робити, народилося ще під час перебування на Холмщині. На моє рішення впливала також інформація, яка доходила з Волині.

Під час праці у військовій місії я пробував також вивчати сферу співпраці українських і польських комуністів. І ще тоді зрозумів, що це марна справа. А пізніше з’явилася “Культура”, яка потужними зусиллями Єжи Гедройця і Яна Новака-Єзьоранського поширювала ідею польсько-українського порозуміння через радіо “Вільна Європа”.

Упродовж кількох десятків років я регулярно друкував у “Культурі” матеріали, присвячені Українській Справі, а водночас — Справі Польській. Дехто навіть вважає, що я, Українець, більше зробив для Польщі, ніж для України, а отже, осуджує за моє перебільшене полонофілство. Не заперечую, можливо вони мають рацію. Хоча, задля справедливості, скажу: то чистий випадок, що я мав стільки друзів серед поляків. Можливо, тому, що “Neue Zuercher Zeitung” вимагала від мене більше матеріалів про Польщу, ніж про Україну.

Зрештою, у Польщі завжди щось відбувалося, — більше, ніж в Україні. У Польщі були протистояння, кризи, страйки, зміни керівних владних верхів. Усе це вимагало солідних інформаційних повідомлень і коментарів, а я був вершиною суджень у польських справах.

Але всі мої обов’язки і намагання ніколи не заходили так далеко, щоб я був готовий поступитися українськими інтересами задля польських. Завжди намагався і намагаюся утримувати якусь рівновагу.

Підготував
Євген ГОЛИБАРД

У публікації використано матеріали газети “Rzeczpospolita”.

ПАМ’ЯТЬ

РЕЧНИК
НЕЗАЛЕЖНОСТІ

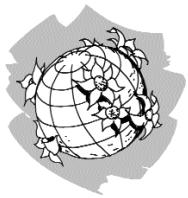
Недовге, 56-річне, життя видатного українського письменника зі світовим ім’ям, блискучого публіциста і журналіста, редактора, художника і громадсько-політичного діяча, уродженця міста Охтирка Сумської області Івана Павловича Багряного (Лозов’ягіна, Лозов’яги), 20 років із якого він провів на чужині, згасло 25 серпня 1963 року.

Нелегкі, сповнені драматичних моментів роки прожив він у своїй країні та за її межами. Чатували тут на нього радянські репатріаційні комісії, аби повернути в СРСР для поповнення гуглаїв. Терпів він нападки, а часом і психологічний терор, і з боку щонайрадикальніших націоналістичних груп: били йому вікна, називали комуністом за його принципіву політичну тезу про те, що в будівництві незалежної України свою роль відіграють і ті професійні кадри, які формуються в УРСР у надрах партії та комсомолу, — та частина з них, яка не байдужа до долі України, не позбавлена національного коріння.

Тяжко переживав він і смерть поета Тодосія Осьмачки, з котрим був духовно пов’язаний. Тоді (07.09.1962 р.) писав Багряний Григорію Костику: “...Ця разюча подібність задуманого в безпам’ятстві, вимученого з уже потойбічного Осьмачки до Данте потрясла мене до самої глибини душі, і я мало не заломився навіки в моїй вірі в українську людину, для якої і найкращі сини нації — порожнеча... Не знаю коли, але, якщо моє серце трохи протягне... я вирізьблю той образ Осьмачки...”

Не довелося Іванові Багряному того, як і ще багато задуманого, зробити. Та й те, що встиг за своє життя, варте не одної непересічної людини, серце якої палахкотіло, а розум згоряв у постійній боротьбі за національну ідею, за незалежну Україну-матір. Це і роман “Тигролови”, яким на десятики років раніше за О. Солженіцина він повідав світові про сталінські концтабори, роман “Сад Гетсиманський” — про катівні ДПУ і НКВС, “Людина біжить над прірвою” — про фашистські порядки, повість “Огненне коло” — про трагедію під Бородами, віршований роман “Скелька” — про експансію та сваволу російського духовенства, п’єси “Морітурі”, “Генерал”, “Розгром”, поеми “Антон Біда — герой труда”, “Буйний вітер”, “Монголія”, “Гутенберг”, “Батіг”, “Комета”, “Вандея” та ціла низка інших творів, а до того — ще й понад 200 статей, доповідей, памфлетів, які друкувались упродовж 1946—1963 років у журналі “Наші позиції” та запровадженій ним газеті “Українські вісті” — виданнях Української революційно-демократичної партії (УРДП), яку він організував і з 1948 року до кінця своїх днів очолював.

Особливо вражає публіцистичний доробок письменника. Знайомлячись із ним, дізнаєшся про тематичні осяги письменника. А вони надзвичайно широкі і в той же час мобільні, гострі та актуальні. Погляньмо лише на окремі назви публікацій: “Національна ідея і націоналізм”, “Про свободу слова, совісті і преси за залізною завісою”, “Секрет більшовицької диктатури (на який клас опирається більшовизм)”, “Молодь великої

України і наші завдання”, “Істерика російського фашизму” і т. д.

Чимало виступів присвячено розвінчанню великодержавного російського шовінізму як в СРСР, так і в еміграції. Є статті, які за-суджують і “активний російський еміграційний імперіалізм”. В одній із них зазначається: “Щоб будувати суспільство вільних людей, треба бути самим вільними від імперіалістичного учадіння, від російської імперіалістичності, рабовласницької спадщини”.

В усіх статтях, памфлетах, есе бачимо точні визначення епохи і подій у ній, які б’ють у ціль: “сталінська комуністична химера”, “епідемія глупоти і цинізму”, “шумовиння промосковського болота в Україні” і т. д.

Своїм пристрасним словом у повоєнні роки Іван Багряний боровся за те, щоб “об’єднати всю різномовну і різнорідну масу населення в єдину українську цілісність”. Він покладав надії на всіх робітників, селян, інтелігенцію, які живуть в Україні під совєцьким режимом, що вони стануть свідомими української ідеї і побудують свою державу — Україну.

Шкода, що він не міг повернутись у свою Вітчизну. У памфлеті “Чому я не хочу вертатися до СРСР?” Багряний писав: “Дійсно, тут є чому дивуватися для тих, для кого слово “Вітчизна” наповнене святим змістом. Що може бути милішого за Вітчизну, за ту землю, де народився і ходив по ній дитячими ногами, де лежать кості предків, де могила матері... Я не тільки не є злочинцем супроти своєї Вітчизни, а навпаки, я витерпів за неї третину свого життя по радянських тюрмах і концтаборах ще до війни. Вона мені сниться щонаочі, і все ж я не хочу вертатися до неї”.

Чому?

Бо там більшовизм.

Підгорнувши Україну, більшовизм поставив собі завдання зденаціоналізувати її, знищити її духовно й національно, прагнучи зробити з багатонаціонального СРСР єдину червону імперію. А оскільки Україна була найбагатшою в СРСР республікою і другою за величиною після Росії, більшовизм прагнув утримати її за будь-яку ціну. А через те, що добровільно народ того не хотів, то московський більшовизм став на шлях терору і фізичного винищення цілих людських мас, що й робив упродовж усього свого панування, й робить тепер. Це знищення проводилося в грандіозних масштабах, як і личить режимові, опанованому манією величності.

Всі ті маси людей, приречених на жертову, засилали в сніги Сибіру і Крайньої Півночі на смерть, де вони й загинули від голоду, холоду і хвороб, позбавлені всіх, навіть найелементарніших людських прав. Хто не вмер по дорозі, той помирав на місці. Маленьких дітей, які вмирали в дорозі, матері не мали як хоронити і загрибали в снігу без священника і без домовини. А невдовзі й самі лягли там же.

Кістками цих українських дітей і матерів Сталін вимостив усі шляхи і нетрі тої “необ’ятної родини”.

Тож, аби не потрапити під ненависну руку “великого будівничого комунізму і соціалізму”, ті, хто перебував за кордоном, не хотіли повертатися до СРСР. Із приводу цього Іван Багряний для всього світу писав: “Я не хочу вертатись до своєї Вітчизни саме тому, що я люблю свою Вітчизну. А любов до Вітчизни, до свого народу, цебо національний патріотизм у СРСР є найтяжчим злочином. Так було цілих 25 років, так є тепер. Злочин цей зветься більшовицькою мовою — мовою червоного московського фашизму — “місцевим націоналізмом”.

Я вернусь до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, у Європі, і там, по сибірських концен-траках, тоді, коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська. Коли НКВС піде вслід за гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький...

Коли нам, українському народові, буде повернене право на свободу і незалежність в ім’я християнської правди і справедливості”.

У те речник незалежності твердо вірив! І воно сталося. На жаль, Багряний не дочекався цього. Однак він повернувся в Україну своїм духом, своїми творами. Іван Багряний поклав своє життя на олтар неньки України. Він — її великий син і велика совість. На могили письменника у місті Новий Ульм (Німеччина) викарбувані його слова: “Ми є. Були. І будем ми. Й Вітчизна наша з нами”. І цим сказано багато!

- **Михайло ПОПІЛЬНЮХ**, член Національної Спілки журналістів України, вчитель української мови та літератури, краєзнавець, с. Чернеччина Охтирського району на Сумщині

КОНТАКТИ

Земля, про яку поведемо мову, здавна цікавить нас як історичним минулим, діалектологічними студіями української мови, так і перипетіями сучасного життя. Маємо на оці Південну Берестейщину, яка внаслідок політики тоталітаризму опинилася в межах іншої, хоча і дружньої нам країни. І сталося так, що недавно до нас, у Чернівці, звідті, із Західної Білорусі, завітав студентський аматорський експериментальний театр “Арт-Майдан”. Молодих, та й не лише молодих чернівчан гості вельми зацікавили. Дехто назвав їх білорусами, котрі вичають українську мову, дехто — українською діаспорою в Білорусі, а ще дехто став похاپливо шукати для зустрічі з ними білоруських земляків. Виявилось, проте, що в цьому цікавому гурті білорусів лише двоє, та й діаспорою колектив цей не назвеш, бо слово діаспора, за тлумаченням найновішого “Словника іншомовних слів”, означає “... розселення значної частини представників народу за межами його походження...”. Студенти з Берестського університету ім. О. С. Пушкіна розмовляють українською, споконвіку живуть із батьками на своїй рідній Берестейщині, що й назву має від головного міста краю Берестя (теперішній Брест), що належало до могутньої колись Галицько-Волинської держави, яка з часів правління короля Данила Галицького (1201—1264) іменувалася королівством. Не так далеко звідтіля король Данило заснував місто Холм, зробив його своєю столицею, але воно також із ласки наших недругів опинилося в межах іншої держави. Після занепаду в XIV столітті Галицько-Волинської держави Берестейщина ввійшла до складу Литви, а з дру-

ПРО-ЧИТАННЯ

Можна подивуватися ентузіазму поета й літературознавця А. Цвида, котрий, не маючи офіційної підтримки, хіба спираючись на допомогу О. Ільїна, Ф. Клімчука, працівників деяких бібліотек, спромігся на колосальну роботу. Уже зібраний ним матеріал, до того ж забезпечений коментарями, відповідними анотаціями та передмовою, засвідчує неабиякий творчий потенціал українського письменства Берестейщини. Воно спроквола розкривається в діахронічному розрізі, поступово поширюється у синхронічну перспективу.

Видання має логічну структуру, поділяється на три внутрішньо виправдані частини, тісно пов’язані з розвитком української літератури, тому сприймається передовсім за невилучний художній зміст із давнього, нового та новітнього її періодів, водночас враховується взаємодія із польським та білоруським письменством, іноді навіть впливи на них, як у випадку із творчістю В. Дуніна-Маршінкевича. Відтак відновлюється картина еволюції від пам’яток полемічної літератури до повільного становлення українського письменства Берестейщини XIX ст., живленого потужними польськими фольклорними джерелами та віяннями тогочасного романтизму, до спроб інтенсивного розкриття внутрішніх творчих можливостей мистецтва слова у XX ст. від часу проголошення УНР і намагання полішуків об’єднатися зі своїм народом, на жаль, нагло обірване польською агресією та московсько-більшовицькими репресіями.

Крім яскравих постатей Д. Фальківського, Ф. Одрача, І. Хмілья, М. Михасевича, О. Копак та ін., без яких неможливе розуміння української літератури у якомога повнішому обсязі, антологія знайомить свого читача з низкою інших імен, доробок яких, завдяки зусиллям А. Цвида, не щезне безвісті. Поряд із поетичними, прозовими, іноді драматичними та пуб-

гої половини XVI століття, після Люблінської унії (1569), в цьому краї поживався вплив Польщі. У другій половині XVIII століття (1795), після Третього поділу Речі Посполитої, Берестейщину на довгі роки окупувала Російська імперія. І потягнулися підневільні роки в російському кріпацтві, яке було не кращим від польської панщини.

Рішенням Берестейського миру (1918) край чотири роки належав до Української Народної Республіки (1917—1921). Ризький сепаратний договір між санаційною Польщею та більшовицькою Росією (1921) поді-

БЕРЕСТЕЙЩИНА,

лив Українську Народну Республіку між двома окупантами. Берестейщина, згідно того договору, стала належати до Польщі, яка продовжила політику царської Росії — винародовлення.

Найбільшим україножером Полісся був берестейський воєвода Костек Бернацький, який приблизно 1928 року остаточно ліквідував тут організоване культурне українське життя. Засновнику й натхненнику Берези Картузької так само був ворожим кожен вияв національного руху...” — слухно зазначав Остап Лапський у статті “Національні меншості у Польщі” ще в 1959 р., (“Український календар-альманах”).

І все-таки чотирирічна приналежність до Української Народної Республіки мала позитивні наслідки у вихованні населення краю. Тому і не дивно, що Берестейщина дала нашій українській культурі видатних діячів.

Вийшла в світ антологія “До тебе, світе... Українська література Берестейщини”. — Київ: Український Центр духовної культури. — 2003. Нам сьогодні відомі розмаїті антології, які виконують пізнавально-естетичну функцію, ефективно заповнюючи простір художньої свідомості. Серед них трапляються такі видання, які охоплюють значний історичний осяг на кшталт “Віку” чи “Координат”. Поспіл із ними з’являються також регіональні друки, які заповнюють прогалини літературного процесу. Поміж таких синтетичних публікацій антологія “До тебе, світе...” видається особливою, бодай уже тим, що до літературного обігу повертається цілий блок різножанрових творів українських письменників Берестейщини — споконвічно етнічної української землі, свавільно відірваної від материзни, постійно переінакшуваної, профанованої та дискредитованої, однак етногенетична пам’ять лишилася невитравною, закарбувалася в художніх та публіцистичних текстах.

СПРОБА, ЩО СТАНЕ В ПРИГОДІ УСІМ

лістичними творами полішуків у виданні цілком виправдано друкуються тексти письменників із Наддніпрянщини, доля яких вписалась у долю Берестейщини (О. Стороженко, О. Варнак, Ф. Дудко та ін.). Тобто, фіксується взаємна циркуляція естетичних, морально-етичних, націотвірних ідей, стильових тенденцій, жанрових модифікацій польського краю та всієї України, що особливо помітним було під час спалахів культурно-просвітницького опору XIX ст. чи збройного, власне, упівського — в роки Другої світової війни. Так само заслуговує підтримки висвітлення невідримності деяких авторів від українського мовно-культурного та літературного середовища, як-от О. Лапського чи Ф. Дудка, котрі проти своєї волі опинилися у чужих країнах.

Варте уваги намагання упорядника бути об’єктивним, коли поряд із доробком повстанця І. Хмілья чи Ф. Одрача публікуються твори, скажімо, О. Гаврилюка. Дарма що ці твори нале-

із Кобрина, наприклад, походить поет і вчений Остап Лапський (нині професор у Варшаві). У селі Великі Лепехи Кобринського повіту народився відомий український поет Дмитро Фальківський (1898—1934). У Бресті (в колишньому своєму маєтку) помер відомий український письменник Олекса Стороженко (1805—1874).

У Бресті було засновано товариство “Просвіта”. Воно ж почало виховувати в країнах національну свідомість. У тридцять років працював там Український народний хор, відбувалися постановки аматорських спектак-

лів. Заходами товариства “Просвіта” у Бресті та в інших містах цього поліського краю (Кобрин, Кам’янець...) працювали українські приватні школи.

Коли ж Берестейщину в 1939 році захопила Росія, всі українські національно-культурні товариства було розгінано, а їх лідерів репресовано. Така ж доля спіткала й пана П. Артем’юка, директора Берестейської української приватної школи імені Олекси Стороженка.

З проголошенням незалежності України культурно-мистецьке життя поживалося і на Берестейщині. Для збереження й розвитку традицій корінного населення Берестейщини засновано Українське громадсько-культурне об’єднання Брестської області, почали видавати газету “Голос Берестейщини”, відновили “Просвіту” імені Тараса Шевченка”. Однак у 1998 році державна адмініс-

трація заборонила їхню діяльність.

Авторові цього допису інколи доводиться їздити до Білорусі на Гродненщину до рідної сестри, яка потрапила туди із Казахстану. Чекаючи на Брестському автовокзалі на автобус до Вовковиська, що на Гродненщині, ми з молодшою сестрою розмовляли, коли дівчина, котра сиділа поруч, заговорила до нас українською, ще й похвалилася, що вдома у них розмовляють так само.

У наші дні, як ми переконалися з виступу студентського експериментального театру “Арт-Майдан”, у Брестському університеті ім. О. С. Пушкіна здійснюється набір студентів на додаткову спеціальність “Українська мова і література”. Охочих студіювати мову батьків знайшлося немало, навіть незважаючи на те, що роботи за фахом не обіцяють...

З усього видно, що люблять гості з Бреста українське слово, охоче беруть участь у роботі українського аматорського експериментального театру “Арт-Майдан”, у якому ставили вже “Одержиму” та “Лісову пісню” Лесі Українки, а до Чернівців привезли експресіоністську драму за мотивами новел Василя Стефаника (“Вечірня година”, “Нитка”, “Виводили з села” та “Святий вечір”), об’єднавши їх назвою “Мамині співанки”.

Режисер-постановник вистави Лідія Дорошко, викладач університету, чи не єдиний україніст у Бресті й Західній Білорусі.

Брестські студенти-аматори проіхали чи не всю Україну, а до Чернівців завітали на запрошення обласного управління культури і мистецтв. А ще й тому, що Василь Стефаник розпочинав свою літературно-видавничу діяльність саме в Чернівцях.

- **Авксентій ЯКІВЧУК**, м. Чернівці

ту, і тому що намагаються писати за велінням свого серця в ситуації, несприятливій для української літератури на сьогочасній Берестейщині. Відтак їхні твори, які ще не відбулись у розумінні достеменної поезії, мають право на існування, дарма що вони порушують естетичну цілісність видання, особливо коли у ньому друкуються експериментальні твори на зразок Андрія Динька чи Оксани Копак. Добре, що упорядник не протиставив ці постаті, уникнув оцінного прийому.

Антологія заслуговує всілякого схвалення ще й тому, що її поява у просторі сучасної української літературної рецепції має бути поміченою, адже йдеться про особливу, ще гаразд не досліджену гілку національного письменства, поновлену завдяки патріотичній енергії Антона Цвида та видавця Михайла Петруковича.

- **Юрій КОВАЛІВ**, професор, доктор філологічних наук